

Kortlægning af den islandske model

Familie, venner og fritid som beskyttende faktorer
for unges rusmiddelbrug

Simone Gad Kjeld
Lisbeth Lund
Susan Andersen

Kortlægning af den islandske model

Familie, venner og fritid som beskyttende faktorer for unges rusmiddelbrug

Simone Gad Kjeld
Lisbeth Lund
Susan Andersen

Internt review: Christina Viskum Lytken Larsen

Copyright © 2021
Statens Institut for Folkesundhed, SDU

Uddrag, herunder figurer og tabeller, er tilladt mod tydelig kildegengivelse.

Elektronisk udgave: ISBN 978-87-7899-544-5

Statens Institut for Folkesundhed
Stu­diestræde 6
1455 København K
www.sdu.dk/sif

Rapporten kan downloades fra www.sdu/sif

Forord

Denne rapport indeholder en kortlægning af den eksisterende litteratur omhandlende den islandske model. Kortlægningen har et særligt fokus på at undersøge, hvorledes beskyttende faktorer i den islandske model er relateret til unges rusmiddelbrug (herunder alkohol, tobak og andre nikotinprodukter samt hash og hårdere stoffer) inden for domænerne familie, venner og fritid. Rapporten søger desuden at bidrage til en større forståelse for mekanismerne bag sammenhænge. I kortlægningen er der inkluderet litteratur fra Island, som har arbejdet med forebyggelsesmodellen gennem en årrække, samt litteratur på internationalt plan, som har arbejdet med komponenterne i den islandske model. Litteratur offentliggjort mellem 1990 og 2021 er inkluderet.

Kortlægningen er foretaget i forbindelse med Sundhedsstyrelsens projekt *Fælles om ungelivet*. Rapporten henvender sig til kommuner, beslutningstagere og andre, der interesserer sig for, hvordan det gode ungeliv kan styrkes, hvor rusmidler spiller en markant mindre rolle i unges liv. Hensigten med kortlægningen er desuden, at undersøgelsens resultater kan benyttes i planlægningen af indsatser og i det forebyggende arbejde rettet mod unges brug af rusmidler i Danmark.

Rapporten er udarbejdet for Sundhedsstyrelsen af en projektgruppe fra Statens Institut for Folkesundhed bestående af videnskabelig assistent Simone Gad Kjeld, videnskabelig assistent Lisbeth Lund og forsker Susan Andersen. Vi takker kommunerne Odder, Gentofte, Silkeborg, Aalborg og Sorø, der indgår som pilotkommuner i *Fælles om ungelivet*, samt seniorrådgiver Christina Viskum Lytken Larsen, professor Janne S. Tolstrup, seniorforsker Lotus Sofie Bast og forsker Tina Harmer Lassen for faglige bidrag til rapporten.

København, juni 2021

Direktør
Morten Grønbæk
Statens Institut for Folkesundhed, SDU

Indholdsfortegnelse

Sammenfatning	5
Baggrund	9
Den islandske model	9
Formål	12
Læsevejledning	12
Beskyttende faktorer	15
Teoretiske antagelser	15
Beskyttende faktorer	16
Afgrænsning	17
Metode	18
Kortlægning af videnskabelig litteratur	18
Kortlægning af grå litteratur	19
Inkluderede studier	20
Resultater	22
Effektstudie af den islandske model	22
Domæne 1: Familiens betydning for rusmiddelbrug	23
Faktor 1: Forældrerollen	24
Faktor 2: Forældres involvering i den unges sociale liv og i lokalsamfundet	27
Faktor 3: Familiens rusmiddelbrug samt reaktioner og holdninger til brug af rusmidler ..	30
Faktor 4: Belastende familierelationer	33
Domæne 2: Venners betydning for rusmiddelbrug	38
Faktor 1: Venners brug af rusmidler	38
Faktor 2: Venners holdninger til og opfattelse af rusmiddelbrug	39
Faktor 3: Venners støtte	40
Domæne 3: Fritid	43
Faktor 1: Deltagelse i sports- og fritidsaktiviteter	43
Faktor 2: Festlig livsstil	45
Beskyttende faktorer for andre udfald end rusmiddelbrug	50
Domæne 1: Familien	50
Domæne 2: Venner	53
Domæne 3: Fritid	55
Diskussion	59
Metodiske overvejelser	62
Videnshuller	62
Perspektivering	64
Implementering af den islandske model i andre lande	65
Overførbare af den islandske model til Danmark	66
Litteraturliste	72
Bilag	76

Sammenfatning

Gennem de seneste 20 år er islandske unges forbrug af alkohol, tobak og andre rusmidler såsom hash faldet markant. Fra at være blandt de i Europa med det højeste forbrug af alkohol, tobak og hash er islandske unge nu blandt de i Europa, der ryger og drikker mindst. Dette fald tilskrives i mange sammenhænge implementeringen af det, der betegnes som *den islandske model*. Den islandske model dækker over en forebyggelsesmodel, der er forankret i lokalsamfundet, og som indebærer en række forebyggende aktiviteter og målrettede indsatser mod brugen af rusmidler blandt unge inden for fire domæner; familie, venner, fritid og skolen.

Formålet med denne rapport er at kortlægge den eksisterende litteratur om den islandske model, herunder studier, som undersøger, hvorledes beskyttende faktorer i den islandske model er forbundet med unges rusmiddelbrug inden for domænerne; familie, venner og fritid. Denne viden skal bruges af kommuner, beslutningstagere og andre, der interesserer sig for, hvordan det gode ungeliv i Danmark styrkes, uden at rusmidler spiller en central rolle.

I denne kortlægning er 17 studier inkluderet, der omhandler den islandske model og beskyttende faktorer inden for modellen i forhold til rusmiddelbrug. Med undtagelse af ét studie fra Litauen og ét fra USA er kortlægningen baseret på resultater fra studier af islandske unge. Samtlige studier omhandler aldersgruppen 13-16 år.

Familiedomænet

Samtlige 17 inkluderede studier i kortlægningen undersøger faktorer inden for familiedomænet. Overordnet set peger studierne med en vis konsistens på, at følgende faktorer er beskyttende mod unges rusmiddelbrug:

- Forældre bruger tid sammen med den unge
- Forældre har kendskab til, hvor den unge er om aftenen, og hvem den unge er sammen med (forældremonitorering)
- Forældre kender den unges venner og venners forældre
- Forældre har gode sociale bånd til hinanden i lokalsamfundet, hvilket ser ud til at være fordelagtigt, selv hvis den enkelte unges forældre ikke har tætte bånd til andre forældre i lokalsamfundet
- Forældre udtrykker stærke reaktioner imod unges brug af rusmidler

Studierne viser ikke entydige sammenhænge omkring, hvorledes forældres støtte (f.eks. at få omsorg fra forældre eller praktisk hjælp) er relateret til rusmiddelbrug. Kun få studier undersøger rusmiddelbrug blandt forældre og søskende, og selvom resultaterne ikke er entydige, peger studierne på, at rusmiddelbrug i familien er forbundet med unges eget rusmiddelbrug. To studier undersøger belastende familierelationer, og i begge studier er konflikt mellem forældre og den unge en risikofaktor for rusmiddelbrug.

Vennedomænet

I alt otte studier undersøger venners og jævnaldrendes betydning for unges eget rusmiddelbrug. Ud fra studierne har vi identificeret, at samtlige af de undersøgte faktorer er risikofaktorer for unges rusmiddelbrug, fremfor beskyttende faktorer. Disse inkluderer:

- Venner bruger rusmidler
- Oplevelse af at få anerkendelse, status og respekt fra venner og jævnaldrende ved brug af rusmidler
- Venner har positive holdninger til rusmiddelbrug
- Oplevelse af at få generel støtte og opbakning fra venner, f.eks. at kunne diskutere personlige ting og få praktisk hjælp

Et enkelt studie undersøger cigaretrykning og fuldskab blandt jævnaldrende på skoleniveau og finder, at det er en risikofaktor for, at unge ryger eller drikker sig fulde, også selvom der ikke optræder rygning eller fuldskab i vennekredsen.

Fritidsdomænet

Otte studier undersøger deltagelse i sports- og fritidsaktiviteter og dét at have en festlig livsstil. Følgende faktorer er identificeret som beskyttende faktorer:

- Deltagelse i en organiseret form for sportsgren, dvs. strukturerede aktiviteter, der foregår f.eks. i en sportsklub eller på skolen, hvor der som oftest er voksne til stede, der styrer aktiviteterne
- Bo i et nabolag eller gå på en skole med mange unge, der går til organiserede sportsaktiviteter
- Deltagelse i organiserede fritidsaktiviteter, f.eks. spejder eller håndarbejde, som foregår i foreningsregi eller i ungdomsklubber

To studier undersøger deltagelse i ikke-organiserede sports- og fritidsaktiviteter, som omfatter ustrukturerede aktiviteter, der ikke er superviserede af en voksen (f.eks. en træner). Ét af studierne finder ingen sammenhæng med rusmiddelbrug, mens det andet studie finder en tendens til, at deltagelse i ikke-organiseret sport er forbundet med en større sandsynlighed for rusmiddelbrug.

Derudover ses det, at unges festlige livsstil, dvs. deltagelse i fester, at være ude til sent om aftenen og at hænge ud med venner uden tilstedeværelse af en voksen, er en risikofaktor for unges rusmiddelbrug.

Sammenfatning på tværs af de tre domæner

Størstedelen af de identificerede studier har inkluderet en række faktorer, som relaterer sig til domænerne familie, venner og fritid, og resultaterne kan derfor give en indikation af samspillet af faktorer på tværs af domænerne i forhold til unges rusmiddelbrug.

Venners rusmiddelbrug og respekt fra venner i forhold til at bruge rusmidler samt forældres reaktioner på unges rusmiddelbrug ser ud til at have en større betydning end andre faktorer, herunder forældres brug af rusmidler, forældres kontrol, tid brugt med forældre og støtte fra forældre eller venner. Særligt når det drejer sig om rygning og fuldskab, peger resultaterne på, at venners og jævnaldrendes adfærd og holdninger i forhold til at ryge eller drikke sig fulde er væsentligt vigtigere fak-

torer for unges adfærd end familiemæssige faktorer såsom forældres reaktioner på unges rusmiddelbrug og eget rusmiddelbrug. Selvom venner har en stor betydning for 13-16-åriges rusmiddelbrug, viser resultater på tværs af studierne, at det også har selvstændig betydning, at forældre engagerer sig i den unges liv og udtrykker stærke reaktioner mod brugen af rusmidler.

Kortlægningen af litteratur peger på, at deltagelse i organiserede sports- og fritidsaktiviteter kan være en vigtig beskyttende faktor for rusmiddelbrug blandt unge. Desuden viser flere studier, at der for unge, som f.eks. har venner, der bruger rusmidler, eller som har forældre, der ikke bruger så meget tid sammen med dem (identificeret som risikofaktorer), kan være særlige fordele ved at deltage i organiserede sports- og fritidsaktiviteter, da en sådan deltagelse kan mindske betydningen af risikofaktorernes tilstedeværelse.

Mekanismer

Mekanismerne bag de fundne sammenhænge undersøges ikke i de identificerede studier, hvilket er gennemgående for både forældre-, venne- og fritidsdomænet. Derimod inddrager studierne teoretiske antagelser, hvor særligt Colemans teori om social kapital bruges som forklaringsmodel til at forstå mekanismerne bag de fundne resultater. Der lægges vægt på, at social kontrol, normer og sociale netværk er vigtige begreber, hvor social kontrol skal forstås som positiv involvering og indflydelse fra det sociale netværk og dannelse af normer, der går imod eller tager afstand fra rusmiddelbrug. En høj grad af forældreinvolvering i unges liv skaber en form for social kontrol. Unge, hvis forældre har kendskab til deres venner, og hvor de befinder sig om aftenen, vil i højere grad adoptere forældres normer og værdier samt være mindre tilbøjelige til at tilpasse sig jævnaldrendes rusmiddelbrug. Desuden kan forældres sociale bånd i lokalsamfundet, hvor de kender hinanden godt og kan etablere normer, forstås som en form for social kontrol, hvor unge ledes mod socialt accepterede værdier rettet mod et mindsket rusmiddelbrug. Samme mekanismer diskuteres i forhold til sports- og fritidsaktiviteter, hvor voksne involveret i organiserede sports- og fritidsklubber anses som vigtige aktører, der kan fremme normer og værdier, der mindsker unges rusmiddelbrug.

Metodiske overvejelser og videnshuller

De inkluderede studier har nogle begrænsninger, som er vigtige at holde sig for øje. For det første er næsten alle studier tværsnitstudier, hvorfor det er vanskeligt at sige noget om årsagssammenhænge. Det vil sige, at det ikke kan fastslås, hvorvidt f.eks. unges deltagelse i organiserede sports- og fritidsaktiviteter er årsag til lavere rusmiddelbrug, eller om et lavt rusmiddelbrug er årsag til deltagelse i disse aktiviteter. For det andet stammer data i langt de fleste tilfælde fra samme studiepopulation i Island, er skrevet af de samme forfattere og er i flere tilfælde af ældre dato. Desuden er der identificeret en række videnshuller, som kortlægningen efterlader, herunder viden om modelens effekt, implementeringspotentiale og overførbare til andre lande samt viden om mekanismer, der ligger bag resultaterne.

Hvordan kan den islandske model overføres til en dansk kontekst?

Som det fremgår af resultaterne, er beskyttende faktorer inden for domænerne familie, venner og fritid forbundet med unges brug af rusmidler. Derved understøtter kortlægningens fund, at de udvalgte domæner i den islandske model er relevante at fokusere på i forebyggelsen af rusmiddelbrug blandt unge. Resultaterne af denne kortlægning kan dog være kontekstafhængige, da studierne, med undtagelse af to studier, er foretaget blandt islandske unge. Ungdomskulturen og brug

af rusmidler er i høj grad betinget af den kulturelle og sociale kontekst, som de unge vokser op i, og dette er vigtigt at have sig for øje i forhold til arbejdet med modellen og dens komponenter i Danmark. Det er desuden vigtigt at gøre sig overvejelser om, hvordan elementer af den islandske model kan overføres til danske forhold, herunder implementeringskapaciteten i de enkelte danske kommuner.

På baggrund af litteratur om den islandske model, erfaringer fra de fem pilotkommuner i Danmark, som er en del af *Fælles om ungelivet*, og ekspertudtalelser, peges der i perspektivering på handlingsorienterede anvisninger til arbejdet om rammen i en dansk kontekst. Disse anvisninger indebærer at skabe en fælles forståelsesramme, hvilket kan opnås gennem udviklingen af stærke partnerskaber blandt beslutningstagere, forskere, praktikere og lokalsamfund. Derudover lægges der vægt på at inddrage forældre, foreningslivet og de unge i udformningen af indsatser og implementeringen af aktiviteterne. I forhold til konkrete muligheder og udfordringer i arbejdet med at fremme de identificerede beskyttende faktorer inden for de tre domæner peges der i perspektivering også på en række vigtige opmærksomhedspunkter for det fremadrettede arbejde i Danmark. Inden for familiedomænet indebærer det blandt andet, at forældre bliver informeret om deres vigtige rolle i forhold til de unges adfærd og valg, selvom de unge bliver ældre og mere uafhængige fra deres forældre. En udfordring kan være at finde den gode balance mellem at skabe tillid og samtidig have styr på, hvor den unge er om aftenen og med hvem. I forhold til vennedomænet er der potentiale i at afdække, hvordan der kan arbejdes med fællesskaber, der ikke inkluderer brugen af rusmidler. Den primære udfordring er, at der mangler viden om de beskyttende faktorer inden for domænet, samt hvordan der konkret arbejdes med disse. Slutteligt udfordres arbejdet med de beskyttende faktorer inden for fritidsdomænet af, at foreninger er en kompleks størrelse, der er betinget af forskellige normer og værdier. Det er således vigtigt at afdække, hvilken kultur samt hvilke normer og værdier, der eksisterer i de enkelte foreninger omkring brugen af rusmidler.

Baggrund

Gennem de seneste 20 år er islandske unges forbrug af alkohol, tobak og andre rusmidler såsom hash faldet markant (1). Fra at være blandt de unge i Europa med det højeste forbrug af alkohol, tobak og hash og med flest alkoholrelaterede ulykker (2), er islandske unge nu blandt de i Europa, der ryger og drikker mindst (3). Eksempelvis ses det fra 1998 til 2019, at andelen af islandske 15-16-årige, der har drukket alkohol inden for den seneste måned, er faldet fra 42 % til 6 %, andelen af daglige rygere er faldet fra 23 % til 2 %, og andelen af unge, der har prøvet hash, er faldet fra 17 % til 6 % (1). Desuden viser tal fra 2019, at andelen af unge, der har drukket fem eller flere genstande alkohol ved én lejlighed inden for de seneste 30 dage, er henholdsvis 7 % blandt drengene og 8 % blandt pigerne i Island. Til sammenligning er andelen i Danmark på tværs af køn 59 % (4). Samme mønster gør sig gældende for rygning, hvor 5 % af de islandske unge ryger sammenlignet med 13 % af de danske unge (4). Det drastiske fald i andelen af islandske unge, der bruger rusmidler, er sket parallelt med implementeringen af en række strukturelle forebyggende initiativer, herunder nationale mediekampagner, påbud og lovgivning om tilgængelighed og synlighed af rusmidler, forbud mod alkohol- og tobaksrelaterede reklamer, forbud mod indendørs rygning på offentlige steder samt hævelse af aldersgrænse ved køb af tobak og alkohol (5). Blandt unge under 16 år er det gjort forbudt at opholde sig i gaderne efter klokken 22 i hverdage og 24 i weekenderne. Endelig er den islandske model blevet implementeret i Island. Den islandske model er det samlede begreb for en lokalsamfundsbase ret forebyggelsesmodel, der gennem en række forebyggende initiativer og målrettede indsatser har haft til formål at reducere rusmiddelbruget blandt børn og unge (6). Modellen beskrives nærmere nedenfor.

Den islandske model

Grundstenene til, hvad der i dag betegnes som den islandske model, blev lagt i begyndelsen af 1990'erne som respons på et stigende rusmiddelbrug blandt islandske unge (2, 6). Over en årrække blev diverse initiativer igangsat i lokalsamfund på tværs af Island, og i slutningen af 1990'erne blev disse aktiviteter samlet til det, der senere hen er betegnet som *den islandske model* (5, 7). Modellen tager afsæt i klassiske sociologiske og kriminologiske teorier, der deler antagelsen om, at børn og unge er et produkt af deres sociale og miljømæssige omgivelser fremfor rationelt styrede individer, der kan foretage rationelle valg. Endvidere antages det, at de fleste unge vil eksperimentere med risikoadfærd, herunder rusmidler, men kun under visse sociale og miljømæssige omstændigheder vil denne adfærd blive almindelig blandt en dominerende andel af unge (6). De fleste unge har deres debut med rusmidler i sociale sammenhænge med jævnaldrende, og jo yngre de er, når de begynder at eksperimentere med rusmidler, desto større er sandsynligheden for, at et lejlighedsvist forbrug udvikler sig til afhængighed og misbrug af rusmidler blandt unge (8). Det er derfor vigtigt at fokusere på, hvordan unges omgivelser kan forandres via forebyggelses- og sundhedsfremmende initiativer med henblik på at mindske rusmiddelbruget og forsinke unges debut med rusmidler.

Overordnet søger den islandske model at reducere forekomsten af risikofaktorer for rusmiddelbrug blandt unge gennem en styrkelse af beskyttende faktorer inden for fire domæner, der omgiver den unge, herunder *familie, venner, fritid* og *skolen*. Eksempelvis er en beskyttende faktor for rusmiddelbrug inden for familiedomænet, at unge har tæt kontakt til deres forældre og tilbringer tid med dem, mens det inden for fritidsdomænet er, at unge involveres i organiserede sports- og fritidsaktiviteter (5). Den islandske model vægter desuden mobilisering af samfundet som helhed højt i arbejdet for at mindske unges rusmiddelbrug, særligt gennem et styrket samarbejde mellem aktører i lokalsamfundet, forskere, skoler og forældre. Boks 1 beskriver principperne, som den islandske model tager udgangspunkt i (6, 9, 10).

Siden implementeringen af den islandske model er der sket betydelige strukturelle ændringer i Island. De fleste kommuner og skoler har ansat personale med dedikeret tid til at deltage i og organisere forebyggelsesaktiviteter. Der findes samtidig organisationer med statslig finansiering til at styrke og forbedre samarbejdet og inddragelsen af forældre på lokalt niveau og skoleniveau. Kommunerne har gjort de forskellige forebyggelsesaktiviteter tilgængelige for alle børn og unge gennem et kuponsystem. Disse tiltag er mulige grundet en stigende politisk finansiering til fritidsaktiviteter for børn og unge (6). Eksempelvis får en familie årligt i Reykjavik over 3.000 kroner pr. barn i alderen 6-18 år til brug på sportslige aktiviteter (11).

Flere andre lande verden over arbejder nu med inspiration fra den islandske model med henblik på at undersøge, om resultaterne kan overføres til andre kulturelle kontekster og politiske miljøer. I Danmark har Sundhedsstyrelsen i mange år arbejdet med, hvordan der skabes et godt ungeliv, hvor rusmidler spiller en mindre rolle i unges liv. I 2020 påbegyndte Sundhedsstyrelsen projektet *Fælles om ungelivet* i samarbejde med fem pilotkommuner og med tilskud fra Trygfonden med det formål at udvikle idéer og initiativer til, hvordan kommuner kan samarbejde med forældre og det organiserede fritidsliv om at skabe rammer om et godt ungdomsliv. Første del af *Fælles om ungelivet* er en fireårig pilotfase fra 2020-2023. Herefter igangsættes en programfase, hvor formålet er at udbrede og overføre erfaringerne til andre kommuner. Dette arbejde er i høj grad inspireret af den islandske model. I forbindelse med *Fælles om ungelivet* efterlyses viden om beskyttende faktorer i den islandske model for forebyggelse af rusmiddelbrug inden for tre ud af de fire domæner; familie, venner og fritid. Det fjerde domæne, skolen, undersøges således ikke i denne kortlægning af den islandske model.

Boks 1: Den islandske models 5 principper

Princip 1: Styrk det sociale miljø, så unge tilbydes inspirerende ungemiljøer uden rusmidler.

Målet er at styrke de sociale og miljømæssige faktorer, som beskytter unge mod at bruge tobak, alkohol og andre rusmidler, såsom hash, eller som forsinker aldersdebuten for, at unge begynder at eksperimentere med disse produkter.

Princip 2: Brug lokalsamfundet i sin helhed, så man får en helhedsorienteret indsats og et stærkt samarbejde på tværs af de arenaer, der udgør unges liv. Dette indebærer et særligt fokus på skolen som arena for indsatser rettet mod unges sundhedsadfærd, da skolen er et vigtigt knudepunkt for lokale aktiviteter, som understøtter unges fysiske og mentale sundhed. En vigtig strategi i denne forbindelse er at styrke koblingen mellem familier, skoler og lokalsamfundet som helhed til at forebygge rusmiddelbrug blandt unge. Således opnås en helhedsorienteret indsats og et stærkt samarbejde på tværs af de arenaer, der udgør unges liv.

Princip 3: Styrk lokal viden og engager lokale aktører. Herved får de lokale aktører viden om, hvordan det går med unge i lokalområdet, og de motiveres til at lave en målrettet indsats. På skolerne indsamles der årligt data om unges trivsel, rusmiddelbrug og sundhed, og data bliver formidlet lokalt til skoledistrikterne. Disse data benytter forskere, kommuner og skoler til at overvåge tendenser og ændringer i brugen af rusmidler og i risikofaktorer og beskyttende faktorer blandt unge samt til at fastlægge strategier og planlægge målrettede indsatser for det kommende skoleår. På baggrund af disse data er forskellige tiltag udviklet i forebyggelsen af rusmiddelbrug, herunder: a) Øget kommunikation til og dialog med forældre om vigtigheden i at give deres unge følelsesmæssig opbakning og støtte samt at monitorere social adfærd og øge tiden, de er sammen med deres børn; b) Bedre muligheder for, at unge kan deltage i organiserede fritidsaktiviteter samt motivering og opfordring til, at unge deltager i disse fritidsaktiviteter; og c) Øget samarbejde lokale skoler imellem for at fremme et netværk mellem skoler, forældre og andre lokale myndigheder, der kan understøtte de forskellige forebyggende tiltag.

Princip 4: Involvér forskere, politikere, praktikere og borgere til en forenet styrke – herved bliver indsatsen tværfaglig og alsidig. Herunder er et vigtigt element at styrke dialogen på tværs af aktører, da samarbejdet er med til at sikre en tværfaglighed og alsidighed i kompetencer og løsningsstrategier.

Princip 5: Løsningen skal matche problemet, hvilket blandt andet betyder, at man skal acceptere, at kulturændringer sker ved et langt sejt træk. Man kan med andre ord ikke forvente et quickfix. Modellen bygger på et princip om, at løsninger og indsatser skal tage højde for kompleksiteten og omfanget af de sociale og miljømæssige omstændigheder, som har skabt den nuværende ungekultur. Der eksisterer således ikke hurtige løsninger til at forandre unges brug af rusmidler – det kræver planlægning, fortsat opmærksomhed og engagement på tværs af en række aktører og ikke mindst økonomiske ressourcer. Modellen tager derfor udgangspunkt i langsigtede handlinger og ændringer.

Formål

Formålet med denne rapport er at kortlægge den eksisterende litteratur om den islandske model, herunder litteratur, som undersøger, hvorledes beskyttende faktorer i den islandske model er relateret til rusmiddelbrug blandt unge inden for domænerne familie, venner og fritid. Dette indebærer både litteratur fra Island, som har arbejdet med forebyggelsesmodellen gennem en årrække, samt litteratur på internationalt plan, som har arbejdet med den islandske model og dens komponenter. Desuden afdækkes viden om mekanismerne bag disse sammenhænge i det omfang, det er undersøgt og diskuteret i de kortlagte studier. Afslutningsvis perspektiveres der til, hvilket fremtidigt arbejde der med fordel kan iværksættes for at opnå yderligere viden om beskyttende faktorer i en dansk kontekst inden for de tre udvalgte domæner. Kortlægningen udarbejdes af Statens Institut for Folkesundhed, SDU, på vegne af Sundhedsstyrelsen med henblik på anvendelse i *Fælles om ungelivet*.

Læsevejledning

Ud over sammenfatning og dette baggrundsafsnit består rapporten af:

- Et *afsnit om beskyttende faktorer*, hvori beskyttende faktorer defineres og konceptualiseres ud fra de teoretiske antagelser, som den islandske model læner sig op ad. Desuden beskrives krydsfeltet mellem risikofaktorer og beskyttende faktorer. Sidst præsenteres en afgrænsning af, hvordan rapporten arbejder med beskyttende faktorer og risikofaktorer for rusmiddelbrug.
- Et *metodeafsnit*, hvor metoden for litteratursøgningen er beskrevet, herunder udvalgte databaser til litteratursøgningen, inklusion- og eksklusionskriterier, kortlægning af grå litteratur samt overblik over og karakteristika af de inkluderede studier.
- Et *resultatafsnit*, som præsenterer fundene i kortlægningen. Afsnittet er delt op i de tre domæner familie, venner og fritid, og præsenterer viden om beskyttende faktorer inden for hver af domænerne i forhold til rusmiddelbrug. Odds ratio (OR) anvendes i mange af de inkluderede studier som mål for, om de undersøgte faktorer er relateret til rusmiddelbrug. OR måler, om forekomsten (f.eks. forekomsten af rusmiddelbrug) er højere i en eller flere grupper sammenlignet med en referencegruppe. I afsnittet vil OR præsenteres som sandsynligheder; f.eks. har et studie fundet, at unge, som oplever høj støtte fra venner, har en øget sandsynlighed for at bruge rusmidler sammenlignet med unge, som oplever lav støtte fra venner. Desuden præsenteres virkningsmekanismer bag sammenhængene mellem beskyttende faktorer og rusmiddelbrug i det omfang, det enten er undersøgt i litteraturen eller beskrevet i studierne baggrunds- og diskussionsafsnit. Til sidst i resultatafsnittet præsenteres litteratur, som fokuserer på andre udfald end rusmidler, med henblik på at kortlægge mest mulig viden om, hvorledes beskyttende faktorer er relateret til sundhedsadfærd blandt unge.
- Et *diskussionsafsnit*, som opsamler resultaterne af kortlægningen og skaber overblik over fund og mekanismer på tværs af de tre domæner familie, venner og fritid i den islandske

model. Efterfølgende diskuteres metodiske begrænsninger ved de inkluderede studier i kortlægningen samt præsentation af identificerede videnshuller i den kortlagte litteratur.

- Et *perspektiveringsafsnit*, som belyser potentialet i at overføre elementer af den islandske model til en dansk kontekst. Perspektiveringen tager udgangspunkt i rapportens resultater, og desuden inddrages erfaringer fra eksperter og pilotkommuner, som er en del af projektet *Fælles om ungelivet*.

Bilagsmaterialet omfatter følgende:

- Bilag 1: Søgestrengene i udvalgte databaser til identificering af litteratur

Læsevejledning af tabel: Eksempel på overblikstabel inden for fritidsdomænet

	(12)	(13)	(8)	(14)	(1)	(15)	(16)
Deltagelse i organiserede idrætsaktiviteter	+ Ryg. 0 Alk. 0 Hash 0 Amf.	+ Alk. + Fuld.	+ Ryg. + E-cig. + Alk. + Hash		+ Ryg. + Alk. + Fuld.		+ Alk.
Deltagelse i organiserede fritidsaktiviteter			0 Ryg. 0 E-cig. 0 Alk. 0 Hash			+ Alk. + Hash	+ Alk.
Deltagelse i ikke-organiserede idrætsaktiviteter		0 Alk. 0 Fuld.					- Alk.
Deltagelse i sportsaktiviteter (organiserede og ikke-organiserede)						+ Alk. + Hash	
Deltagelse i organiserede ungdomsklubber						+ Alk. + Hash	
Deltagelse i kulturelle aktiviteter							0 Alk.
Deltagelse i fester	- Ryg. - Alk. - Hash - Amf.				- Ryg. - Alk. - Fuld.	- Alk. - Hash	

Studiet som undersøger sammenhængen mellem en faktor i den islandske model og et givent rusmiddelbrug

Deltagelse i organiserede idrætsaktiviteter er en beskyttende faktor for rygning, brug af alkohol og fuldskab

Der er ingen sammenhæng mellem deltagelse i ikke-organiserede idrætsaktiviteter og brug af alkohol samt fuldskab

Deltagelse i fester er en risikofaktor for brug af alkohol og hash

Faktor i den islandske model, som er undersøgt i forhold til rusmiddelbrug

- + Faktoren er forbundet med en mindsket sandsynlighed for brug af det givne rusmiddel
- 0 Der er ingen sammenhæng mellem faktoren og det givne rusmiddel
- Faktoren er forbundet med en øget sandsynlighed for brug af det givne rusmiddel

- Grøn** Faktoren er overordnet set en beskyttende faktor for rusmiddelbrug
- Gul** Der er overordnet set ingen sammenhæng mellem faktoren og rusmiddelbrug
- Rød** Faktoren er overordnet set en risikofaktor for rusmiddelbrug

Forkortelser brugt i tabellerne:

- Ryg. = Rygning
- Lej. ryg. = Lejlighedsvis rygning
- Dag. ryg. = Daglig rygning
- Alk. = Alkohol
- Fuld. = Fuldskab
- Amf. = Amfetamin
- E-cig. = E-cigaretter

Beskyttende faktorer

I følgende afsnit beskrives først de teoretiske antagelser, som den islandske model tager udgangspunkt i, herunder hvorfor unge udviser risikoadfærd, og hvilken rolle miljøet, som omgiver de unge, har for udviklingen af f.eks. rusmiddelbrug. De teoretiske antagelser benyttes som forudsætning for at forstå, hvordan bestemte faktorer i miljøet kan påvirke unges adfærd. Dernæst defineres beskyttende faktorer, dvs. faktorer i den unges miljø, som beskytter mod risikoadfærd som f.eks. rusmiddelbrug. Desuden beskrives samspillet mellem risikofaktorer og beskyttende faktorer. Sidst præsenteres en afgrænsning af, hvad denne kortlægning fokuserer på.

Teoretiske antagelser

Den islandske model trækker på teorier inden for kriminologi og sociologi (8). Disse teorier har fokus på social afvigelse og benytter forskellige forståelsesrammer for, hvorfor unge udviser risikoadfærd, og hvordan faktorer i deres omgivende miljø påvirker normaliseringen af risikoadfærd blandt unge. Det er velkendt, at mennesker er mere risikovillige som unge end på andre tidspunkter i livet. Denne høje grad af risikovillighed er vigtig i forståelsen af unges risikoadfærd. Samtidig skal risikoadfærd også ses i lyset af, at det kan være et middel til at skabe og vedligeholde gode relationer til venner samt blive en del af et socialt fællesskab, og dermed kan risikoadfærden have en vigtig social funktion i ungdommen (17). Risikoadfærd kan være mange ting. Det er blevet undersøgt af blandt andre retssociolog Flemming Balvig, der definerer risikoadfærd som en adfærd, der indebærer en risiko for, at man skader sig selv og/eller andre. Der kan være tale om skader, der indtræffer her-og-nu, eller som først viser sig på længere sigt (18). Risikoadfærd kan indebære brug af rusmidler (tobak, alkohol og stoffer), men også adfærd som kriminalitet, selvskade, vold, mobning af jævnaldrende og radikaliserings.

Teoriene, som den islandske model arbejder ud fra, deler antagelsen om, at alle er i stand til at foretage afvigende handlinger, f.eks. begå kriminalitet eller bruge rusmidler, men bestemte miljøer og sociale omstændigheder gør, at disse handlinger bliver normaliseret og dermed almindelig adfærd (6). Således spiller omgivelserne og det sociale miljø en central rolle for, hvilken adfærd det enkelte individ optager. Teoriene, som den islandske model bygger på, er blandt andet Akers' social læringsteori (som er en videreudvikling af Sutherlands klassiske kriminologiske teori om differential association) (19), samt Hirschi's teori om social kontrol (20) og Mertons teori om social belastning (21). Eksempelvis har Hirschi formuleret, at individers tilknytning til eller integration i samfundet har betydning for, hvordan en person påvirkes af social kontrol. Jo mere individet er knyttet til samfundet, herunder familien, venner, skolen og fritidsaktiviteter, desto mere anerkender individet samfundets adfærdsnormer (20, 22). Når individet f.eks. ikke begår kriminalitet, skyldes det i høj grad, at individet er underlagt social kontrol. I tråd med dette beskriver teorien om social kapital formuleret af Coleman, at sociale bånd i nærmiljøet skaber social kapital, der er særlig vigtig for trivsel hos unge, da forældre bedre er i stand til at etablere normer og standarder i nærmiljøet, når de kender hinanden personligt (23). De sociale bånd mellem forældre og andre forældre i et nabolag eller lokalsamfund betegnes også som "intergenerational closure" i teorien. Akers arbejder

ud fra, at individets adfærd er tillært via social interaktion med det omgivende miljø, herunder familien, venner, skolen og fritidsaktiviteter. Det antages, at det sociale miljø, folk færdes i, bliver den enkeltes referencegruppe for, hvilken adfærd der er normal (22). For at blive anerkendt vil individet være mere tilbøjeligt til at adoptere de samme normer og værdier, som gruppen har. Belønning og straf har i den forbindelse en afgørende betydning i forhold til at opretholde en bestemt adfærd. Eksempelvis kan respekt fra venner eller en højere status blandt jævnaldrende opleves som en belønning for at ryge cigaretter eller drikke alkohol (19). Risikoadfærd kan også ses ud fra et ulighedsperspektiv, hvor Mertons teori om social belastning forklarer afvigelser ud fra, at det omkringliggende samfund ikke giver lige muligheder til alle. Ressourcesvage befolkningsgrupper antages at kompensere for deres forringede muligheder for at leve op til de værdier og normer, der hersker i samfundet, ved f.eks. at begå kriminalitet eller afvige på andre måder (21, 22).

Ifølge disse teorier er nogle af hovedårsagerne til normalisering af afvigende adfærdsmønstre blandt andet mangel på sanktioner og konsekvenser fra sociale omgivelser (f.eks. fra forældre og andre voksne) samt fravær af individuelle og/eller samfundsinvesteringer i positive værdier (f.eks. kan uddannelse og tilknytning til arbejdsmarkedet anses for vigtige investeringer i livet) og muligheder for deltagelse i positive og opbyggende aktiviteter (f.eks. organiserede fritidsaktiviteter som sport, musik, klubber efter skole osv.) (6). Fælles for teorierne er også, at unge mennesker er sociale væsner, der reagerer på og formes af det miljø, der omgiver dem. Således påvirkes normalisering – og dermed brugen – af f.eks. rusmidler i høj grad af det miljø, som unge vokser op i og færdes i. Den islandske model bygger derfor på antagelsen om, at bestemte forandringer af miljøet kan resultere i, at unge bliver mindre risikosøgende på sigt.

Beskyttende faktorer

Beskyttende faktorer er sammen med risikofaktorer begreber, der ofte bruges til at forstå, hvorfor nogle unge i højere grad end andre optager en risikoadfærd som f.eks. rusmiddelbrug. Inden for både det kriminalpræventive og folkesundhedsmæssige område er et vigtigt værktøj i forebyggelsen af risikoadfærd at kunne identificere faktorer iboende i den unge, i den unges sociale omgivelser eller på strukturelt plan, som er forbundet med risikoadfærd, og ikke mindst at forstå, hvordan disse faktorer er forbundet, dvs. identificering af beskyttende faktorer og risikofaktorer for risikoadfærd (24). Risikofaktor er et forholdsvist veldefineret begreb i litteraturen og defineres inden for sundhedsvidenskaben som *"biologiske, psykologiske, familie- og samfundsmæssige faktorer (herunder jævnaldrende og kultur), der øger sandsynligheden for et negativt udfald, herunder sygdomme, psykosociale problemer eller ulykker"* (25, 26). Beskyttende faktorer er ikke i samme grad veldefineret, og der eksisterer således ikke bred enighed om konceptualiseringen af begrebet. Som forståelsesramme i denne rapport defineres beskyttende faktorer som individuelle karakteristika samt sociale omstændigheder og begivenheder, som fremmer en hensigtsmæssig udvikling og mindsker eller udligner indflydelsen af risikofaktorer. Således kan beskyttende faktorer både forstås som det modsatte af risikofaktorer, men også som faktorer, der kan mindske den mulige indflydelse af risikofaktorer eller afbøde nogle af de negative konsekvenser, som risikofaktorer har for et udfald som f.eks. rusmiddelbrug.

I et kriminalpræventivt perspektiv har Danmark gennem en årrække indsamlet viden om beskyttende faktorer med henblik på at kunne identificere og styrke disse faktorer blandt børn og unge og i sidste ende forebygge kriminalitet (24). Da både kriminalitet og rusmiddelbrug karakteriseres som

risikoadfærd, kan der trækkes en række paralleller mellem, hvilke unge der ender med at udvise disse former for risikoadfærd. Både inden for forebyggelse- og sundhedsfremmefeltet og det kriminalpræventive felt benyttes ovenstående konceptualisering af beskyttende faktorer, som også understreger samspillet mellem beskyttende faktorer og risikofaktorer (25). For eksempel beskriver en dansk rapport omhandlende risiko- og beskyttelsesfaktorer for ungdomskriminalitet, at meget få faktorer optræder udelukkende som beskyttende faktorer, og derved vil de fleste beskyttende faktorer med omvendt fortegn være risikofaktorer for kriminalitet (24).

Mange risikofaktorer kan være vanskelige at forandre på et politisk eller lokalsamfundsplan, f.eks. dødsfald i familien eller forældres skilsmisse. Andre risikofaktorer for rusmiddelbrug, f.eks. venners rusmiddelbrug eller hyppig deltagelse i fester, er i højere grad modificerbare og vil kunne forandres ved at fremme beskyttende faktorer i det sociale miljø. For eksempel ved styrkelse af forældrenes rolle i den unges liv eller at øge deltagelse i organiserede fritidsaktiviteter, som ikke indebærer alkohol eller anden rusmiddelbrug (6). I den islandske model er der et særligt fokus på at igangsætte lokale indsatser, der styrker og fremmer beskyttende faktorer i de domæner, hvor de unge færdes, dvs. faktorer relateret til familien (f.eks. regler og støtte fra forældre), fritidslivet (f.eks. organiserede fritidsaktiviteter), vennegrupper (f.eks. holdninger til rusmidler blandt venner) og skolen (f.eks. tryk på skolen) (6).

Afgrænsning

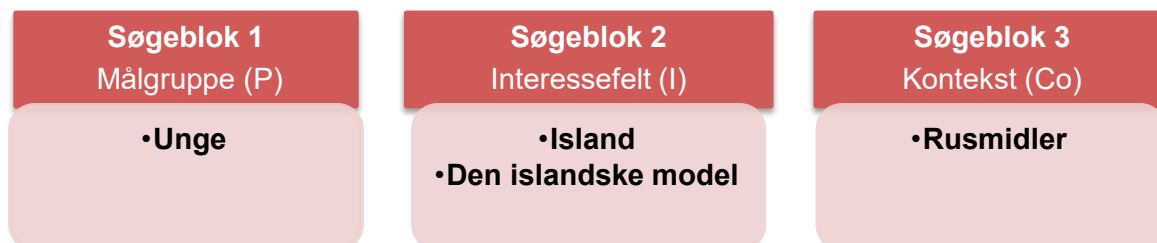
Denne rapport er afgrænset til at omhandle beskyttende faktorer for rusmiddelbrug omtalt i den islandske model, som kommuner kan arbejde med og handle på via forebyggende og sundhedsfremmende initiativer. Kortlægningen identificerer faktorer inden for tre udvalgte domæner, som omgiver den unge: familie, venner og fritid. Således er skoledomænet ikke med i denne rapport.

Metode

Kortlægningen af den aktuelle litteratur om den islandske model tager udgangspunkt i publikationslisten, som fremgår på hjemmesiden Planet Youth. Det er det Islandske Center for Socialforskning og Analyse, som står bag Planet Youth, der er dedikeret til den islandske model (27). Derudover er der foretaget litteratursøgninger i to databaser for at identificere mulige studier, som ikke er inkluderet på hjemmesiden. De valgte databaser er Embase og Scopus. Embase omfatter primært biomedicinske og farmakologiske tidsskrifter, hvorimod Scopus er en mere tværgående database og omfatter blandt andet litteratur inden for sundheds-, bio- og samfundsvidenskab.

Kortlægning af videnskabelig litteratur

Litteratursøgningen i de to databaser tager udgangspunkt i tre søgeblokke omhandlende Island, unge og rusmidler. Disse tre blokke er baseret på PICO-modellen, som anses for et konceptualiseringsværktøj til at strukturere søgningsprocessen. *P* i modellen omhandler målgruppe (Patient/Problem/Population), som i nærværende undersøgelse er unge. *I* omhandler interessefelt (Phenomenon of Interest), som er afgrænset til Island og den islandske model, og *Co* omhandler konteksten, der undersøges (Context), som i dette tilfælde er rusmidler. I figur 1 er de tre søgeblokke illustreret.

Figur 1. De tre anvendte søgeblokke: Målgruppe, interessefelt og kontekst

Ud over denne primære litteratursøgning er det valgt at lave yderligere en selvstændig søgning i hver database, som udelukkende inkluderer den 'islandske model' som søgeord. Dette er gjort for at sikre, at alle studier med primær fokus på den islandske model er blevet identificeret i kortlægningen af den videnskabelige litteratur.

Videnskabelig litteratur er i de to databaser identificeret ved brug af subject headings og MeSH-termer samt fritekstsøgninger i studierne titel, abstract og keywords. Dertil er der valgt at sætte begrænsninger på litteratursøgningerne i forhold til tidsperiode, artikelsprog og type af identificeret litteratur, hvilket vil sige, at publiceret litteratur uden for tidsperioden 1990 frem til slut november 2020, hvor litteratursøgningerne er foretaget, ekskluderes. Studier fra før 1990 ekskluderes, eftersom udviklingen af den islandske model først blev påbegyndt i starten af 1990'erne. Derudover ekskluderes litteratur, der ikke er publiceret i et videnskabeligt tidsskrift samt studier på andet

sprog end engelsk, dansk, svensk eller norsk. De endelige søgeord og søgestrengene for hver database fremgår af bilag 1.

Inklusionskriterier, som er anvendt i screeningsprocessen af identificeret litteratur, indebærer:

- **Formål:** Studier med primær fokus på at undersøge, hvorledes beskyttende faktorer og risikofaktorer i den islandske model er relateret til rusmiddelbrug, herunder rygning af cigaretter, forbrug af alkohol, e-cigaretter og røgfri tobaksprodukter samt brug af stoffer
- **Studiepopulation:** Unge
- **Sprog:** Engelsk, dansk, svensk eller norsk
- **Tidsperiode:** Fra 1990 frem til slut november 2020
- **Studietype:** Peer-reviewed videnskabelige studier, herunder kvalitative og kvantitative studier, randomiserede kontrollerede studier, kvasi-eksperimentelle studier og observationelle studier samt systematiske reviews og metaanalyser

Kortlægning af grå litteratur

Søgning af grå litteratur er afgrænset til dansk og nordisk litteratur. Grå litteratur omfatter rapporter og studier, som ikke er publiceret i peer-reviewed tidsskrifter, og som dermed ikke kan identificeres i de videnskabelige databaser. Dansk grå litteratur er identificeret via danske forskningsinstitutioners og organisationers hjemmesider. Der er søgt på følgende hjemmesider i januar 2021:

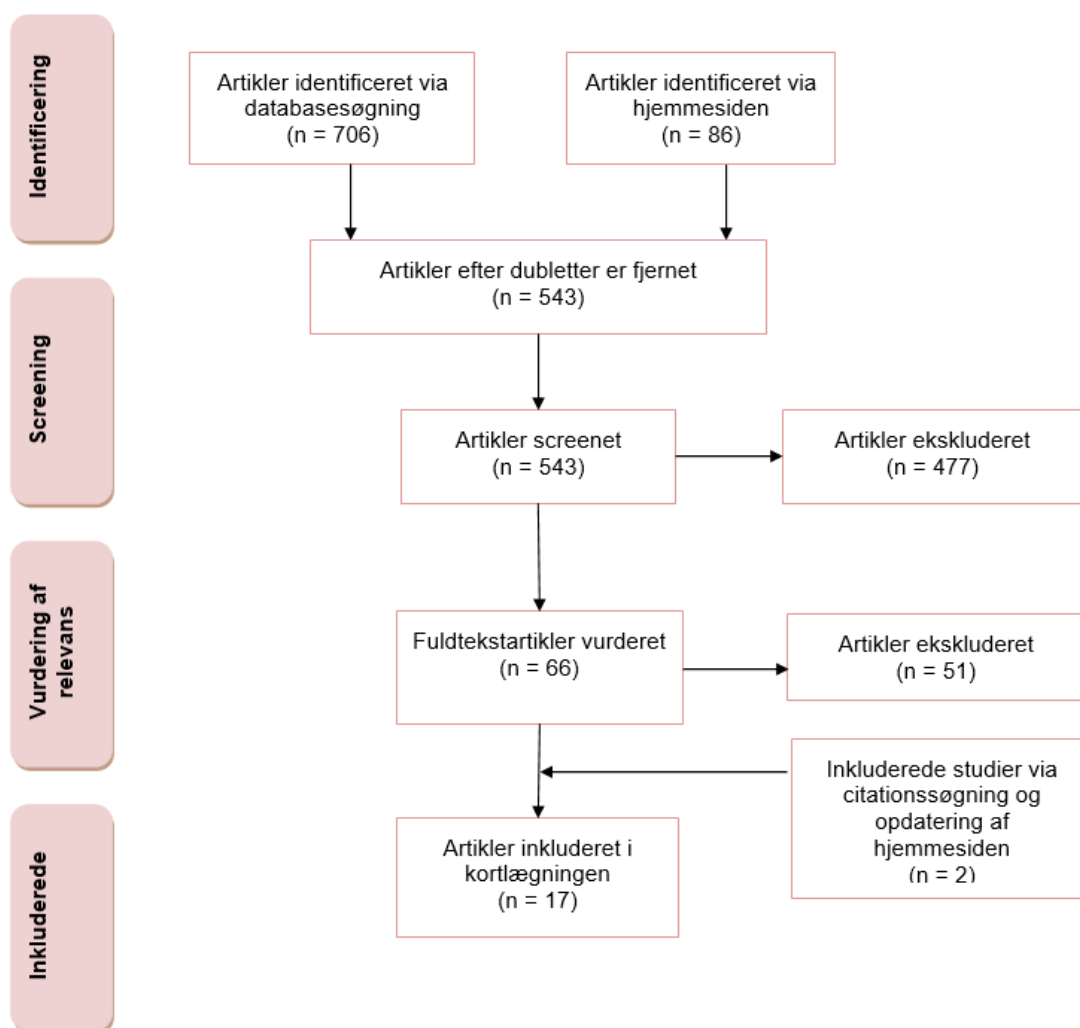
- Aalborg Universitet
- Aarhus Universitet
- Alkohol og Samfund
- Center for Ungdomsforskning
- DEFACTUM
- Københavns Universitet
- Roskilde Universitet
- Socialstyrelsen
- Syddansk Universitet
- Vidensråd for Forebyggelse
- VIVE

Nordisk grå litteratur er identificeret gennem udvalgte nordiske forskningsinstitutioners hjemmesider. Der er søgt på følgende hjemmesider i januar 2021:

- Folkehelseinstituttet (Norge)
- Folkhälsomyndigheten (Sverige)
- HelseDirektoratet (Sverige)
- Karolinska Institutet
- National Institute for Health and Welfare (Finland)
- Nordens Velfærdscenter
- Reykjavik University
- The Public Health of Agency of Sweden

Inkluderede studier

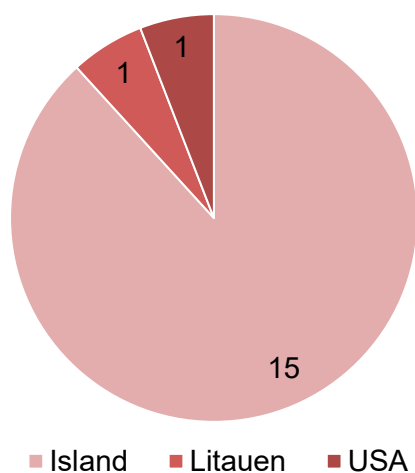
Den primære litteratursøgning i Embase og Scopus med udgangspunkt i PICO-modellen (se også figur 1) udmundede i henholdsvis 304 og 331 studier. Desuden blev 10 studier identificeret i Embase og 61 i Scopus ved den selvstændige søgning udelukkende om den islandske model. I alt blev 706 studier fundet via databaselitteratursøgningerne. På hjemmesiden omhandlende den islandske model (27) blev 86 studier identificeret, efter dubletter og studier på andet sprog end engelsk, dansk, norsk og svensk var ekskluderet. Med henblik på at kvalitetssikre litteratursøgningerne i Embase og Scopus blev det undersøgt, hvor mange af studierne på hjemmesiden, omhandlede rusmiddelbrug i studiets titel eller abstract, der kunne genfindes i databasesøgningerne. Samtlige studier blev genfundet i disse søgninger med undtagelse af tre. Fælles for de studier, der ikke er genfundet i søgningerne, er, at ingen har Island eller den islandske model nævnt i titel, abstract eller keywords. Det vurderes således, at litteratursøgningerne i databaserne er fyldestgørende, og at relevant litteratur ikke er blevet overset. Som det fremgår af flowdiagrammet i figur 2, er 543 unikke studier identificeret ud af de 706 og 86 studier inkluderet i screeningsprocessen.

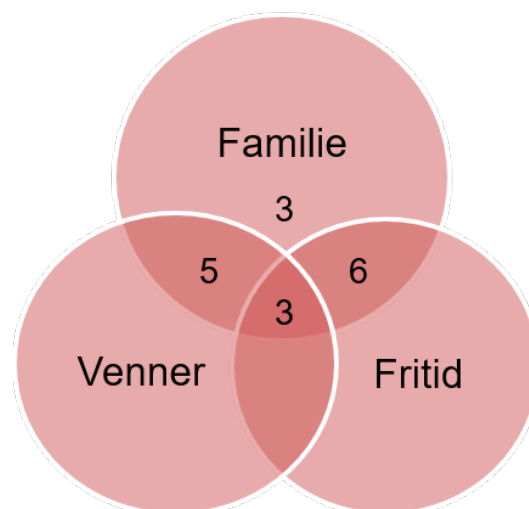
Figur 2. Flowdiagram over screeningsprocessen

I alt blev 477 studier på titel- og abstractniveau ekskluderet. Årsager til eksklusion af studierne var i de fleste tilfælde, at de ikke omhandlede beskyttende faktorer eller risikofaktorer for rusmiddelbrug, men derimod andre områder, f.eks. somatiske sygdomme (astma og kræft), ADHD og fedme. Efter fuldtekstlæsning blev yderligere 51 studier ekskluderet. Den primære årsag til eksklusion på dette niveau var, at studierne ikke omhandler den islandske model eller ikke undersøger sammenhænge mellem faktorer i modellen og rusmiddelbrug blandt unge.

Studierne er screenet i softwareprogrammet Covidence, der er et redskab til brug i screeningsprocessen og benyttes til udarbejdelsen af systematiske reviews (28). Én person gennemgik screeningen af studierne. Efter gennemlæsning blev referencerne i de inkluderede studier gennemgået for at sikre, at relevant litteratur ikke blev overset. To studier blev fundet umiddelbart relevante via referenceskimning, men dog ekskluderet efter nærmere gennemlæsning, da de ikke omhandlede den islandske model. Desuden blev der foretaget en citationssøgning på relevante forfattere, hvis primære forskningsområder omhandler den islandske model. Dette udmundede i én artikel, som blev vurderet relevant. Søgningen af grå litteratur resulterede i otte publikationer. Efter en gennemgang af de otte publikationer blev samtlige publikationer ekskluderet. Eksklusionsårsagen var, at de identificerede publikationer ikke berørte den islandske model, eller at de beskrev andres undersøgelser. Ét studie blev identificeret på hjemmesiden omhandlende den islandske model (27) i februar 2021, som er blevet publiceret, efter litteratursøgningen er foretaget. I alt blev 17 studier inkluderet i kortlægningens analysedel.

Figur 3. Lande undersøgt i studierne

Figur 4. Domæner undersøgt i studierne

Størstedelen af de inkluderede studier er udført i Island, mens to studier er udført i henholdsvis USA og Litauen (figur 3). Alle 17 studier undersøger faktorer inden for familiedomænet i forhold til rusmiddelbrug, otte af studierne undersøger faktorer inden for vennedomænet, og ni undersøger faktorer inden for fritidsdomænet. Tre studier undersøger alle tre domæner (figur 4). De unge, som udgør studierne studiepopulation, er mellem 13 og 16 år, hvoraf størstedelen af studierne inkluderer data fra unge i alderen 14-16 år.

Resultater

I følgende afsnit præsenteres resultaterne af kortlægningen om den islandske model med et særligt fokus på sammenhængen mellem beskyttende faktorer og rusmiddelbrug blandt unge. Først beskrives et enkelt studie, som har undersøgt effekten af den islandske model. Dernæst præsenteres resultater for de udvalgte domæner i den islandske model: familie, venner og fritid. Inden for hvert domæne præsenteres sammenhæng mellem faktorer i den islandske model og unges rusmiddelbrug, og efterfølgende præsenteres mekanismer, som enten er undersøgt i de inkluderede studier eller er beskrevet i studiernes baggrunds- eller diskussionsafsnit. Til sidst i hvert domæne præsenteres en delkonklusion, hvor resultater af kortlægningen sammenfattes inden for enkelte domæner. Slutteligt i resultatafsnittet præsenteres litteratur, som fokuserer på, hvorledes beskyttende faktorer inden for familie, venner og fritid er relateret til andre udfald end rusmidler.

Effektstudie af den islandske model

Et enkelt studie er identificeret, som har til formål at undersøge effekten af den islandske model i forhold til at mindske unges rusmiddelbrug i Island samt at fremme forekomsten af beskyttende faktorer og mindske forekomsten af risikofaktorer (5). Studiet undersøger udviklingen i rusmiddelbrug og beskyttende faktorer blandt kommuner, som har indført hovedelementerne i den islandske model (interventionskommuner), sammenlignet med kommuner, som ikke har indført modellen (kontrolkommuner), i tidsperioden fra 1997 til 2009. Hovedelementerne indebærer for det første, at kommunen har udarbejdet kontrakt med teamet bag den islandske model omkring mål for reduktion af unges rusmiddelbrug. For det andet skal der være etableret samarbejde mellem forskere og udvalgte personer i lokalsamfundet, herunder kommunale medarbejdere, skoleledere og forældre, som har ansvaret for implementeringen af aktiviteter på lokalt niveau, og for det tredje skal kommunerne identificere risikofaktorer og beskyttende faktorer på baggrund af årlige rapporter, hvorefter aktiviteter skal igangsættes på lokalt niveau. Kontrolkommunerne har ikke implementeret den islandske model, men har været eksponeret for de strukturelle forebyggelsesindsatser udrullet på nationalt niveau i samme tidsperiode. Studiet finder et overordnet fald i forbruget af alkohol og rygning i både de undersøgte kontrolkommuner og interventionskommuner. Faldet i alkoholforbruget og andelen af unge, der har drukket sig fulde inden for de seneste 30 dage, er større i interventionskommunerne sammenlignet med kontrolkommunerne, mens der ingen forskel ses i forhold til andelen af unge, der ryger dagligt. Desuden finder studiet en overordnet stigning i forældremonitorering, deltagelse i organiseret sport og et fald i deltagelse i fester for både kontrol- og interventionskommunerne. Blandt interventionskommuner ses en større stigning i andelen, der angiver, at deres forældre ved, hvem de er sammen med om aftenen, og i deltagelse i organiserede sportsaktiviteter samt et større fald i deltagelse i fester end blandt kontrolkommuner. På baggrund af dette studie konkluderer forfatterne bag, at den islandske model har påvirket unges adfærd i en retning mod et højere engagement i aktiviteter, der er beskyttende mod rusmiddelbrug, samt i en retning mod mindre rusmiddelbrug. Der er dog en række væsentlige begrænsninger ved dette studie, som

kan have påvirket resultaterne, f.eks. er deltagelsesprocenten kun på 14 %, da fem ud af de ni inviterede interventionskommuner er ekskluderet grundet lav implementering af de enkelte hovedelementer i den islandske model.

Domæne 1: Familiens betydning for rusmiddelbrug

Familien har en afgørende betydning for den adfærd og de valg, som unge foretager sig. Normer og værdier, som knytter sig til familien, samt familiens adfærd og holdninger er således i høj grad med til at definere, hvilken adfærd unge engagerer sig i. I alt undersøger 17 studier sammenhæng mellem faktorer relateret til familiedomænet i den islandske model og rusmiddelbrug blandt unge. Således har alle inkluderede studier i kortlægningen undersøgt faktorer i familiedomænet. Fire faktorer er ud fra studierne identificeret som værende af betydning for unges brug af rusmidler i familiedomænet: 1) Forælderrollen, 2) Forældres involvering i den unges sociale liv og i lokalsamfundet, 3) Familiens rusmiddelbrug samt reaktioner og holdninger til brug af rusmidler, og 4) Belastende familierelationer.

Operationalisering af begreber i familiedomænet

Forældres støtte: Forældres støtte omhandler, hvor nemt den unge har ved at få omsorg fra forældre, snakke om private ting, få råd om eller hjælp til arbejde eller andet praktisk samt at kunne låne penge eller ting.

Forældremonitorering: Forældremonitorering indebærer, at forældre ved, hvor den unge er om aftenen, og hvem de er sammen med.

Forældrekontrol: Indebærer, at forældre har bestemte regler i hjemmet, bestemte regler for aktiviteter uden for hjemmet, regler for, hvornår den unge skal være hjemme, at forældre holder øje med, hvor den unge er om aftenen, og hvem de er sammen med, at forældre kender venner og venners forældre, og at forældre lægger mærke til, hvordan det går i skolen.

Forældres sociale bånd i lokalsamfundet: At forældre har sociale bånd i lokalsamfundet omhandler, at forældre kender de unges venner og deres forældre.

Forældres reaktioner på at bruge rusmidler: Forældres reaktioner på brugen af rusmidler omhandler, i hvilken grad forældre er stærkt imod, at de unge bruger rusmidler, om de er ligeglade, eller om de ikke har noget imod, hvis den unge bruger forskellige rusmidler.

Faktor 1: Forælderrollen

Størstedelen af de inkluderede studier undersøger, hvilken betydning diverse faktorer, som knytter sig til forældrens rolle, har for den unges rusmiddelbrug. Disse faktorer indebærer forældres støtte, tid brugt med forældre samt forældres monitorering og kontrol med den unge. Tabel 1 viser en opsummering af sammenhæng mellem forældrenes rolle og unges rusmiddelbrug identificeret i de inkluderede studier.

Forældres støtte

Otte studier undersøger, hvilken sammenhæng oplevet støtte (14-16, 29-31) eller manglende støtte (32, 33) fra forældre har for rusmiddelbruget blandt unge. Støtte fra forældre indebærer, hvor nemt den unge har ved at få omsorg fra forældre, snakke om private ting, få råd om eller hjælp til arbejde eller andet praktisk samt at kunne låne penge eller ting. Samlet viser studierne inkonsistente resultater. Tre ud af de otte studier finder, at unge med høj støtte fra forældre er mindre tilbøjelige til at drikke alkohol og drikke sig fulde samt at ryge cigaretter sammenlignet med unge, som ikke oplever støtte fra deres forældre (29-31). Ét studie finder ligeledes, at forældres støtte er relateret til en mindre sandsynlighed for at bruge e-cigaretter, hvorimod studiet ikke finder sammenhænge i forhold til cigaretrykning og dobbeltbrug af cigaretter og e-cigaretter, når der sammenlignes med brug af udelukkende e-cigaretter (14).

Ud af de to studier, som undersøger, hvorvidt manglende støtte fra forældre er forbundet med rusmiddelbrug, finder ét af studierne ingen sammenhæng i forhold til daglig eller lejlighedsvis rygning (32). Det andet studie af Bernburg et al. (2009) finder en sammenhæng mellem manglende støtte fra forældre og en større tilbøjelighed til at ryge cigaretter og bruge hash, men ikke en sammenhæng, når det gælder alkohol (33). Overordnet set viser studierne således ikke entydige sammenhænge omkring, hvorledes forældres støtte er relateret til rusmiddelbrug.

Tid brugt med forældre

Syv studier undersøger, om øget tid (8, 13, 14, 16, 34, 35) eller begrænset tid (32) med forældre er relateret til rygning, alkoholforbrug, fuldskab, e-cigaretter og hash. De seks studier, som undersøger sammenhængen mellem øget tid med forældre og rusmiddelbrug, finder alle, at øget tid brugt med forældre er relateret til en lavere sandsynlighed for at bruge rusmidler (8, 13, 14, 16, 34, 35). Eksempelvis viser studiet af Kristjansson et al. (2009), at tid brugt med forældre mindsker unges sandsynlighed for at ryge cigaretter inden for de seneste 30 dage med 27 % (35). Studiet af Kristjansson et al. (2008) finder omvendt, at begrænset tid med forældre er relateret til en højere sandsynlighed for at ryge cigaretter dagligt, men ikke lejlighedsvist (32). Således peger alle studierne i retning af, at det har en beskyttende betydning, at forældre bruger meget tid sammen med den unge, og samtidig at det kan være en risikofaktor at bruge begrænset tid sammen med den unge.

Forældres monitorering og kontrol

11 studier undersøger, om forældres kontrol og monitorering af den unge er relateret til unges rusmiddelbrug (1, 8, 12-16, 29, 31, 32, 35). Heraf fokuserer størstedelen, det vil sige ni af studierne, på forældres monitorering (1, 8, 12, 14-16, 29, 35) eller manglende monitorering (13), og de resterende to studier undersøger henholdsvis kontrol (31) og manglende kontrol (32).

Forældres monitorering undersøges i seks studier som et summeret mål af to spørgsmål omkring forældres kendskab til, hvor den unge er om aftenen, og hvem den unge er sammen med om aftenen (8, 13, 14, 16, 29, 35). I to af studierne undersøges disse to spørgsmål separat (1, 12). Det sidste studie definerer ikke klart, hvordan forældres monitorering måles i det pågældende studie (15). Overordnet set viser studierne et klart mønster i forhold til, at øget monitorering fra forældre er forbundet med en lavere sandsynlighed for rygning, brug af alkohol, e-cigaretter, hash og amfetamin samt dobbeltbrug af e-cigaretter og cigaretter (sammenlignet med kun at bruge e-cigaretter). Eksempelvis finder studiet af Kristjansson et al. (2009), at forældres monitorering mindsker unges sandsynlighed for at drikke alkohol inden for de seneste 30 dage med 15 %. Det samme ses for rygning inden for de seneste 30 dage (35). Sammenhængen findes både, når forældres kendskab til den unges færden, og hvem de er sammen med, undersøges separat og som et samlet mål. Det vil altså sige, at forældrenes monitorering af den unge kan karakteriseres som en beskyttende faktor for rusmiddelbrug blandt unge. I samme tråd finder studiet af Halldorsson et al. (2014), at manglende monitorering fra forældre er forbundet med en højere sandsynlighed for at drikke alkohol og drikke sig fuld (13). Som undtagelser finder studiet af Thorlindsson et al. (2006) en modsatrettet sammenhæng, således at øget monitorering er forbundet med en højere sandsynlighed for at drikke alkohol, mens der ingen sammenhæng er fundet for hash (15), og studiet af Kristjansson et al. (2021) finder, med undtagelse af alkohol, ingen sammenhæng mellem forældremonitorering og rygning og brug af e-cigaretter samt hash (8).

Studiet af Thorlindsson et al. (2007) finder, at graden af forældremonitorering blandt elever på skoleniveau er forbundet med et lavere forbrug af alkohol på det individuelle niveau. Skoleniveauet af forældremonitorering måles ved det gennemsnitlige monitoreringsniveau blandt forældre på skolerne. Det vil sige, at et generelt højt niveau af monitorering blandt forældre på den enkelte skole vil resultere i en lavere sandsynlighed for, at unge drikker alkohol, uafhængigt om den enkelte unges forældre har en høj grad af monitorering (16).

Ét studie undersøger, om øget kontrol fra forældre er forbundet med unges niveau af fuldskab (31). Studiet finder, at øget kontrol er relateret til en lavere sandsynlighed for fuldskab blandt unge. I dette studie indebærer forældrekontrol, at forældre har bestemte regler i hjemmet, bestemte regler for aktiviteter uden for hjemmet, regler for, hvornår den unge skal være hjemme, at holde øje med, hvor den unge er om aftenen, og hvem de er sammen med, at forældre kender venner og venners forældre, og at forældre lægger mærke til, hvordan det går i skolen (31). Studiet af Kristjansson et al. (2008) finder dog ingen sammenhæng mellem manglende forældrekontrol og rygning dagligt eller lejlighedsvist blandt unge (32).

Tabel 1. Sammenhæng mellem forældrenes rolle og unges rusmiddelbrug

	(13)	(34)	(1)	(32)	(29)	(16)	(14)	(35)	(15)	(30)	(8)	(33)	(31)	(12)
Forældres støtte					+ Alk.	0 Alk.	+ E-cig. 0 Ryg. 0 Ryg. og e-cig.		0 Alk. 0 Hash	+ Ryg. + Alk.			+ Fuld.	
Forældres manglende støtte				0 Lej. ryg. 0 Dag. ryg.								- Ryg. 0 Alk. - Hash		
Forældres monitorering			+ Ryg. + Alk. + Fuld.		+ Alk.	+ Alk.	+ E-cig. 0 Ryg. + Ryg. og e-cig.	+ Alk. + Ryg.	- Alk. 0 Hash		0 Ryg. 0 E-cig. + Alk. 0 Hash			+ Ryg. + Alk. + Fuld. + Hash + Amf.
Forældres kontrol													+ Fuld.	
Forældres manglende monitorering	- Alk. - Fuld.													
Forældres manglende kontrol				0 Lej. ryg. 0 Dag. ryg.										
Meget tid brugt sammen med forældre	+ Alk. + Fuld.	+ Ryg. + Fuld. + Hash				+ Alk.	+ E-cig. 0 Ryg. + Ryg. og e-cig.	+ Alk. + Ryg.			+ Ryg. + E-cig. + Alk. + Hash			
Manglende tid brugt sammen med forældre				0 Lej. ryg. - Dag. ryg.										

+ Faktoren er forbundet med en mindsket sandsynlighed for brug af det givne rusmiddel
 0 Der er ingen sammenhæng mellem faktoren og det givne rusmiddel
 - Faktoren er forbundet med en øget sandsynlighed for brug af det givne rusmiddel

Grøn Faktoren er overordnet set en beskyttende faktor for rusmiddelbrug
Gul Der er overordnet set ingen sammenhæng mellem faktoren og rusmiddelbrug
Rød Faktoren er overordnet set en risikofaktor for rusmiddelbrug

Se yderligere vejledning til aflæsning af tabel s. 14

Faktor 2: Forældres involvering i den unges sociale liv og i lokalsamfundet

I alt undersøger syv studier, hvorledes forældres involvering i den unges sociale liv og i lokalsamfundet har betydning for unges rusmiddelbrug (1, 8, 12, 14, 16, 29, 36). Tabel 2 viser en opsummering over sammenhæng mellem forældres involvering i den unges sociale liv og i lokalsamfundet og unges rusmiddelbrug identificeret i de inkluderede studier.

Tre af de syv studier undersøger, om forældres kendskab til den unges venner har betydning for den unges rusmiddelbrug (1, 12, 16), hvoraf to ud af de tre studier viser, at unge, hvis forældre kender den unges venner, er mindre tilbøjelige til at ryge, drikke alkohol, drikke sig fulde, ryge hash og tage amfetamin (1, 12). Eksempelvis finder studiet af Kristjansson et al. (2016), at unge med forældre, som kender deres venner, er mellem 34 og 39 % mindre tilbøjelige til at henholdsvis ryge cigaretter, drikke alkohol eller drikke sig fulde inden for de seneste 30 dage samt at ryge cigaretter dagligt.

Fire studier undersøger betydningen af at have forældre, der kender venners forældre, hvilket defineres som sociale bånd mellem forældre (1, 12, 16, 29). Her finder tre ud af fire studier en sammenhæng, hvormed unge, hvis forældre kender deres venners forældre, er mindre tilbøjelige til at bruge rusmidler (1, 12, 16). Studiet af Bjarnason et al. (2005) finder på et individuelt niveau ikke en sammenhæng mellem forældres kendskab til venners forældre og unges forbrug af alkohol. Dog viser dette studie, at niveauet af sociale bånd mellem forældre på skolen er relateret til unges alkoholforbrug. Det vil sige, at selvom enkelte unges forældre ikke har tætte bånd til andre forældre, vil det alligevel mindske sandsynligheden for rusmiddelbrug, hvis unge går på en skole, hvor mange forældre kender hinanden (29).

Tre studier undersøger, som et samlet mål, betydningen af, at forældrene kender til den unges venner og venners forældre, i forhold til rusmiddelbrug (8, 14, 16). Dette betegnes som forældres sociale bånd i nærmiljøet. To ud af tre studier finder, at sociale bånd til forældre og den unges venner er forbundet med en mindre sandsynlighed for at bruge rusmidler blandt de unge (8, 14). Eksempelvis finder studiet af Kristjansson et al. (2021), at unge med forældre, som har en højere grad af sociale bånd i nærmiljøet, har 20 % mindre sandsynlighed for at ryge cigaretter, 14 % mindre sandsynlighed for at bruge e-cigaretter, 16 % mindre sandsynlighed for at drikke alkohol og 33 % mindre sandsynlighed for at ryge hash sammenlignet med unge med forældre, som ikke har samme grad af sociale bånd i nærmiljøet. Studiet af Thorlindsson et al. (2007) undersøger også forældres sociale bånd til de unges venner og venners forældre med et summeret mål af de to spørgsmål, men blot på skoleniveau, og finder, at forældres sociale bånd er forbundet med en lavere sandsynlighed for at drikke alkohol på skoleniveau (16). Det vil sige, at unge, som går på en skole, hvor mange forældre kender den unges venner og disses forældre, vil have en mindre sandsynlighed for at bruge alkohol, selv hvis deres egne forældre ikke i samme grad har kendskab til den unges venner eller forældre til vennerne.

Ét studie undersøger sammenhængen mellem forældres sociale bånd i lokalsamfundet og rygning. Sociale bånd måles i dette studie i forhold til, om forældre kender den unges venner og deres forældre, samt at forældre mødes og snakker med andre forældre (36). Studiet finder, at forældres sociale bånd er forbundet med en højere sandsynlighed for rygning på individuelt niveau, men ikke

på nabolagsniveau. På nabolagsniveau måles sociale bånd som gennemsnittet af de individuelle sociale bånd i nabolaget. Det vil sige, at forældres sociale bånd i lokalsamfundet ifølge dette studie primært påvirker unge, som er direkte involverede i de netværk, som danner sociale bånd, og at disse processer ikke ser ud til at spredes til det bredere samfund. Ud fra de identificerede studier tyder det således på, sociale bånd forældre imellem og til den unges venner er vigtige beskyttende faktorer for unges brug af rusmidler.

Studiet af Thorlindsson et al. (2012) undersøger desuden forældres engagement (målt ud fra deltagelse i forældremøder på skolen, i sportsklubben eller i ungdomsklubben) i forhold til unges rygning og finder, at unge, hvis forældre er engageret i lokalsamfundet, har en mindre tilbøjelighed til at ryge på et individuelt niveau, men ikke på nabolagsniveau (36).

Tabel 2. Sammenhæng mellem forældres involvering i den unges sociale liv og i lokalsamfundet og unges rusmiddelbrug

	(1)	(36)	(29)	(16)	(14)	(8)	(12)
Forældre kender venner	+ Ryg. + Alk. + Fuld.			0 Alk.			+ Ryg. + Alk. + Fuld. + Hash + Amf.
Forældre kender venners forældre	+ Ryg. + Alk. + Fuld.		0 Alk.	+ Alk.			+ Ryg. + Alk. + Fuld. + Hash + Amf.
Forældre kender venner og venners forældre (sociale bånd)				+ Alk.	+ E-cig. 0 Ryg. + Ryg. og e-cig.	+ Ryg. + E-cig. + Alk. + Hash	
Forældre har sociale bånd i lokalsamfundet		+ Ryg.					
Forældres engagement i lokalsamfundet		+ Ryg					

+ Faktoren er forbundet med en mindsket sandsynlighed for brug af det givne rusmiddel
 0 Der er ingen sammenhæng mellem faktoren og det givne rusmiddel
 - Faktoren er forbundet med en øget sandsynlighed for brug af det givne rusmiddel

Grøn
 Gul
 Rød

Faktoren er overordnet set en beskyttende faktor for rusmiddelbrug
 Der er overordnet set ingen sammenhæng mellem faktoren og rusmiddelbrug
 Faktoren er overordnet set en risikofaktor for rusmiddelbrug

Se yderligere vejledning til aflæsning af tabel s. 14

Faktor 3: Familiens rusmiddelbrug samt reaktioner og holdninger til brug af rusmidler

Hvorvidt familiens eget rusmiddelbrug og familiens reaktioner samt holdninger til de unges brug af rusmidler har betydning for unges rusmiddelbrug, undersøges i fire studier (30-32, 37). Tabel 3 viser en opsummering af sammenhæng mellem familiens rusmiddelbrug samt reaktioner og holdninger til brug af rusmidler og unges rusmiddelbrug identificeret i de inkluderede studier.

Familiens brug af rusmidler

Tre studier undersøger, om forældres og søskendes eget rusmiddelbrug er forbundet med den unges rusmiddelbrug (30-32). Studierne finder overordnet set, at rusmiddelbrug i familien er en risikofaktor for unges eget rusmiddelbrug, om end resultaterne ikke er helt entydige. Studiet af Kristjansson et al. (2008) finder, at hvis den unges mor eller søskende ryger, er det relateret til en højere sandsynlighed for, at den unge også ryger dagligt, men ikke lejlighedsvist (32). Studiet finder dog ingen sammenhæng mellem fars rygning og den unges rygning. På den anden side finder studiet af Kristjansson et al. (2010), at både mors og fars rygning og alkoholforbrug er relateret til en højere sandsynlighed for rygning og forbrug af alkohol hos den unge (30). Det sidste studie viser, at fars, men ikke mors, fuldskab er forbundet med en større tilbøjelighed til, at den unge selv drikker sig fuld (31). Desuden viser studiet en gradient, hvormed jo oftere far drikker sig fuld, desto højere sandsynlighed er der for, at den unge selv drikker sig fuld. Således ses det, at unge, hvis far af og til drikker sig fuld, har 1,14 gange højere sandsynlighed for selv at drikke sig fuld, mens unge, hvis far drikker sig fuld meget tit, har 4,8 gange højere sandsynlighed, sammenlignet med unge, hvis far aldrig drikker sig fuld.

Forældres reaktioner og holdninger til brug af rusmidler

Tre studier undersøger, hvorvidt unges oplevelse af forældres reaktioner på at bruge rusmidler er relateret til unges eget rusmiddelbrug (30, 32, 37). Et studie finder, at hvis unge oplever stærke reaktioner fra forældre på, at de ryger eller drikker alkohol, er det relateret til en lavere tilbøjelighed til at ryge og drikke alkohol blandt unge (30), og to studier finder, at manglende eller ingen reaktion på at bruge rusmidler, er forbundet med en højere sandsynlighed for, at unge bruger rusmidler, herunder cigaretter og e-cigaretter (32, 37). Eksempelvis viser studiet af Kristjansson et al. (2008), at unge, som oplever, at deres forældre ikke har stærke reaktioner eller er ligeglade med, at den unge bruger rusmidler, har næsten ni gange større sandsynlighed for at ryge cigaretter dagligt sammenlignet med unge, hvis forældre har stærke reaktioner på, at den unge ryger cigaretter dagligt (32).

Et enkelt studie undersøger forældres holdninger til den unges brug af rusmidler, og studiet finder, at positive holdninger er forbundet med en højere sandsynlighed for, at den unge drikker sig fuld (31). Eksempelvis ses det, at de unge, hvis forældre er indifferente omkring, at de drikker sig fulde, har tre gange så høj sandsynlighed for at drikke sig fulde inden for de seneste 30 dage sammenlignet med unge, hvis forældre misbilliger, at de unge drikker sig fulde (31).

Således tyder studierne på, at stærke reaktioner på og holdninger til brug af rusmidler beskytter mod rusmiddelbrug blandt unge, hvorimod en manglende reaktion på eller positiv holdning til, at de unge bruger rusmidler, er risikofaktorer for den unges rusmiddelbrug.

Tabel 3. Sammenhæng mellem familiens rusmiddelbrug samt reaktioner og holdninger til brug af rusmidler og unges rusmiddelbrug

	(32)	(30)	(37)	(31)
Mors brug af rusmidler	0 Lej. ryg. - Dag. ryg.	- Ryg. - Alk.		0 Fuld.
Fars brug af rusmidler	0 Lej. ryg. 0 Dag. ryg.	- Ryg. - Alk.		- Fuld.
Søskendes brug af rusmidler	0 Lej. ryg. - Dag. ryg.			
Forældre har ingen/manglende reaktion på brug af rusmidler	- Lej. ryg. - Dag. ryg.		- E-cig. - Ryg.	
Forældre har stærke reaktioner til brug af rusmidler		+ Ryg. + Alk.		
Forældre har positive holdninger til rusmidler				- Fuld.

- + Faktoren er forbundet med en mindsket sandsynlighed for brug af det givne rusmiddel
- 0 Der er ingen sammenhæng mellem faktoren og det givne rusmiddel
- Faktoren er forbundet med en øget sandsynlighed for brug af det givne rusmiddel

- Grøn** Faktoren er overordnet set en beskyttende faktor for rusmiddelbrug
- Gul** Der er overordnet set ingen sammenhæng mellem faktoren og rusmiddelbrug
- Rød** Faktoren er overordnet set en risikofaktor for rusmiddelbrug

Se yderligere vejledning til aflæsning af tabel s. 14

Faktor 4: Belastende familierelationer

To studier undersøger, om belastende familierelationer, målt som vold og konflikter internt i familien, er forbundet med unges rusmiddelbrug (32, 33). Tabel 4 viser en opsummering af sammenhæng mellem belastende familierelationer og unges rusmiddelbrug identificeret i de inkluderede studier.

Studiet af Kristjansson et al. (2008) finder, at vold mellem forældre er relateret til en højere sandsynlighed for, at den unge ryger lejlighedsvist, men ikke dagligt (32). Konflikt mellem forældre og den unge er relateret til, at den unge ryger både dagligt og lejlighedsvist. Studiet finder ingen sammenhænge i forhold til konflikt forældre imellem samt vold mellem forældre og den unge. Det andet studie undersøger belastende familierelationer som et samlet mål, der består af alvorlige konflikter mellem forældre og den unge samt oplevelse af fysisk vold fra forældre eller en anden voksen (33). Resultaterne viser, at belastende familieinteraktioner er relateret til en højere sandsynlighed for rygning, alkohol og hash blandt unge både på et individuelt og nabolagsniveau. Det vil sige, at belastende familieinteraktioner ikke kun påvirker risikoen for rusmiddelbrug blandt unge, som oplever dette, men at en høj grad af belastende familieinteraktioner i lokalsamfundet også kan påvirke sandsynligheden for rusmiddelbrug blandt andre unge i nabolaget.

Tabel 4. Sammenhæng mellem belastende familierelationer og unges rusmiddelbrug

	(32)	(33)
Konflikt mellem forældre	0 Lej. ryg. 0 Dag. ryg.	
Vold mellem forældre	- Lej. ryg. 0 Dag. ryg.	
Konflikt mellem forældre og den unge	- Lej. ryg. - Dag. ryg.	
Vold mellem forældre og den unge	0 Lej. ryg. 0 Dag. ryg.	
Alvorlig konflikt mellem forældre og den unge samt fysisk vold fra forældre/en anden voksen		- Ryg. - Alk. - Hash

- + Faktoren er forbundet med en mindske sandsynlighed for brug af det givne rusmiddel
- 0 Der er ingen sammenhæng mellem faktoren og det givne rusmiddel
- Faktoren er forbundet med en øget sandsynlighed for brug af det givne rusmiddel

- Grøn Faktoren er overordnet set en beskyttende faktor for rusmiddelbrug
- Gul Der er overordnet set ingen sammenhæng mellem faktoren og rusmiddelbrug
- Rød Faktoren er overordnet set en risikofaktor for rusmiddelbrug

Se yderligere vejledning til aflæsning af tabel s. 14

Mekanismer

Overordnet set tyder studierne på, at en række familiemæssige faktorer, herunder særligt forældres monitorering, øget tid brugt med forældre, forældres involvering i den unges sociale liv, sociale bånd forældrene imellem samt forældres stærke reaktioner på unges brug af rusmidler, er beskyttende mod rusmiddelbrug blandt unge. På den anden side er familiens brug af rusmidler og positive holdninger til rusmidler samt manglende monitorering, kontrol, støtte og tid brugt med forældre forbundet med en øget sandsynlighed for rusmiddelbrug. Det vil sige, at disse faktorer kan betegnes som risikofaktorer for rusmiddelbrug hos unge.

Social kapital

En række af de inkluderede studier, som har fokus på forældrenes rolle i forhold til den unge, deres involvering i den unges sociale liv og i lokalsamfundet samt forældres holdninger og reaktioner til brug af rusmidler, benytter Colemans teori om social kapital som en teoretisk ramme for, hvordan disse faktorer relaterer sig til unges rusmiddelbrug (23). Coleman fokuserer på krydsfeltet mellem social kontrol, normer og sociale netværker, der karakteriseres som særligt betydningsfulde mekanismer for unges adfærd og potentielle risikoadfærd. En anden grundsten i denne teori er sondringen mellem det individuelle og kollektive perspektiv på social kapital, og Coleman konceptualiserer sociale bånd i et lokalsamfund som en specifik form for social kapital. Han argumenterer for, at ressourcer i samfundet som helhed udgør en form for kollektiv kapital, som påvirker unges trivsel. Det vil sige, at styrken ved det lokale fællesskab er mere end blot summen af de mennesker, der bor i lokalsamfundet. De sociale bånd mellem de unges forældre og andre forældre samt til de unges venner er undersøgt i flere af de inkluderede studier (1, 8, 12, 14, 16, 29, 36). Tæthed af forældres sociale bånd i lokalsamfundet skaber en form for social kapital, der er særlig vigtig for trivslen hos unge, da forældre bedre er i stand til at etablere normer i lokalsamfundet, når de kender hinanden (16). Sociale bånd mellem forældre kan på sin vis opfattes som en form for social kontrol over unges aktiviteter og giver mulighed for, at forældre i højere grad kan styre unge mod mere hensigtsmæssig adfærd og socialt accepterede værdier, herunder at forhindre unge i at engagere sig i rusmiddelbrug. At unge ikke bruger rusmidler, kan således tilskrives, at de er underlagt en form for social kontrol.

Effekten af en skole eller et lokalsamfund/nabolag, hvor mange forældre kender hinanden, skal ifølge teorien betragtes forskellig fra effekten af, at individuelle forældre kender andre forældre. Eksempelvis finder et studie en lavere sandsynlighed for at drikke alkohol blandt unge, som går på en skole, hvor en høj andel af forældre kender hinanden (29). At skoleniveauet af de sociale bånd mellem forældrene har en vigtig betydning for, om unge bruger rusmidler, støtter Colemans teori om, at social kapital skal ses som et kollektivt gode, som ikke kun foregår på individuelle niveau. Vi fandt dog ikke entydige resultater i denne kortlægning, hvad angår det individuelle og lokalsamfundsniveau af forældres sociale bånd til andre forældre og de unges venner i forhold til unges rusmiddelbrug. Andre af de inkluderede studier tyder på, at både det individuelle og samfundsmæssige niveau af sociale bånd har en betydning for unges rusmiddelbrug (16, 36), og samlet tyder resultaterne derfor på, at et generelt fokus på at styrke forældres sociale bånd til de unges venner og deres forældre vil have en positiv betydning for den enkelte unge og muligvis også for andre unge, som bor i nærmiljøet.

Det forventes ud fra perspektivet om social kapital desuden, at forældre med en stærk rolle over for den unge vil resultere i mindre risikosøgende adfærd hos den unge. Således antages det blandt andet, at unge med en høj grad af forældremonitorering vil være mindre tilbøjelige til at deltage i risikoadfærd såsom fester, at unge, hvis forældre er støttende, vil være mere tilbøjelige til at adoptere forældrenes normer og prioriteter samt mindre tilbøjelige til at tilpasse deres adfærd til jævnaldrendes risikoadfærd, og at unge, som tilbringer meget tid med sine forældre, vil have et tættere bånd til sine forældre og deltage oftere i fælles aktiviteter (16). Dette kan blandt andet forklares ved, at unge, som føler sig tætte med forældre, er mindre villige til at skuffe dem eller underminere deres tætte bånd med uacceptabel adfærd, og at de er mere motiverede til at overholde forældrenes regler, hvis deres forhold er stærkt og støttende (31). Studierne i denne kortlægning viser blandede resultater i forhold til, om forældres støtte er relateret til rusmiddelbrug. Derimod viser flere af studierne, som ikke finder en sammenhæng mellem forældres støtte og unges rusmiddelbrug, at forældres monitorering og øget tid brugt med forældre er forbundet med en lavere sandsynlighed for at drikke alkohol, bruge e-cigaretter, ryge cigaretter eller bruge hash (8, 14, 16). Disse fund kunne tyde på, at det i højere grad er vigtigt, at forældre ved, hvor den unge er, og hvem den unge er sammen med (det vil sige, at forældrene monitorerer den unge), og at forældre bruger meget tid sammen med den unge. Tidligere fund indikerer også, at unge er mindre tilbøjelige til at deltage i risikoadfærd, når deres forældre sætter grænser for deres adfærd og generelt ved, hvor de er, og hvad de laver (31).

Familiens rusmiddelbrug

Samlet set viser studierne omkring familiens rusmiddelbrug, at det har en betydning for unges brug af rusmidler, hvis deres forældre eller søskende ryger eller drikker alkohol, selvom resultaterne ikke er entydige. Disse fund kan forklares ved blandt andet sociale læringsteorier om social imitation og modellering af andres adfærd. Det vil sige, at unges rusmiddelbrug forventes at blive påvirket af den adfærd, de oplever i deres sociale relationer og sociale netværk. Eksempelvis beskriver et studie, at den unges første oplevelse med alkohol ofte vil være i familiesammenhænge, hvor forældre anses som rollemodeller for den unge (31). At forældre viser et fornuftigt eksempel på, hvordan man kan drikke alkohol, kan således have en vigtig betydning for den unges forhold til alkohol. Desuden er forældres holdninger til og reaktioner på at bruge rusmidler vigtige; et studie viser, at jo mere ligeglade, den unge opfatter sine forældre til at være i forhold til, at den unge drikker sig fuld, desto højere sandsynlighed har den unge for selv at drikke sig fuld (31). Et andet studie konkluderer i den forbindelse, at forældres rygning og fuldskab er relativt mindre betydningsfulde for unges rusmiddelbrug sammenlignet med forældres reaktioner på, at de unge bruger rusmidler (30).

To studier tyder på, at forældres holdninger til og reaktioner mod rusmiddelbrug har en særlig vigtig betydning for unges rusmiddelbrug. Et studie finder således, at unge som ikke oplever, at deres forældre er imod rygning, har en markant højere sandsynlighed for selv at ryge dagligt, uafhængigt af andre faktorer såsom forældres støtte, monitorering og tid brugt med forældre (32). Et andet studie indikerer ligeledes, at forældres støtte har en mindre betydning sammenlignet med, at forældre har stærke reaktioner på at bruge rusmidler (30). Således tyder det på, at forældres holdninger til og reaktioner på at bruge rusmidler er vigtige faktorer i forebyggelsen af rusmiddelbrug blandt unge.

Belastende familierelationer

De to studier, der undersøger belastende familierelationers betydning for unges rusmiddelbrug finder, at aspekter af konflikt og vold i familien er relateret til en højere sandsynlighed for, at unge bruger rusmidler (32, 33). Studierne er dog ikke entydige i deres fund. Ét af studierne finder, at alvorlige konflikter mellem den unge og forældre har betydning for, at den unge ryger dagligt eller lejlighedsvist, men mekanismerne bag disse fund beskrives ikke nærmere (32). Samme studie beskriver desuden, at tidligere studier har fundet, at familiekonflikt er relateret til en øget risiko for rusmiddelbrug, men hvorledes disse faktorer er forbundet er på mange måder stadig uvis. Det andet studie undersøger også alvorlige konflikter mellem den unge og forældrene, men ved brug af et samlet mål, der også inkluderer vold fra forældre eller en anden voksen. Resultaterne viser, at belastende familieinteraktioner er relateret til en højere sandsynlighed for rygning, alkohol og hash blandt unge både på et individuelt og nabolagsniveau (33). Det vil sige, at belastende familierelationer ikke kun påvirker risikoen for rusmiddelbrug blandt unge, som oplever dette, men at belastende familierelationer også kan øge sandsynligheden for rusmiddelbrug blandt andre unge i nabolaget. Dette forklarer forfatterne bag studiet ved, at i nabolag, hvor belastende familieinteraktioner er almindelige, vil der ofte være en højere andel af unge, som har risikoadfærd, og dermed vil der være en højere risiko for, at unge, som hører til disse nabolag, vil associere sig med risikosøgende jævnaldrende – uafhængigt af, om de selv bor i en husstand karakteriseret af belastende familieinteraktioner. Således vil disse unge være i større risiko for selv at bruge rusmidler (33).

Delkonklusion

Samlet finder studierne, at familiemæssige faktorer har en vigtig betydning for, om unge bruger rusmidler. Både forældrenes rolle i forhold til den unge målt ved forældres støtte, monitorering og kontrol samt øget tid brugt med forældre er forbundet med en mindre tilbøjelighed til rusmiddelbrug blandt unge. Resultaterne peger især på, at forældres monitorering og tid brugt med forældre er vigtige faktorer, hvorimod resultaterne omkring forældres støtte er mindre entydige. Desuden viser studierne, at sociale bånd mellem forældre og monitorering i lokalsamfundet er vigtige for unges risikoadfærd. Eksempelvis ser det ud til, at lokalsamfund og nabolag med en høj grad af sociale bånd mellem forældre er forbundet med en lavere sandsynlighed for at bruge rusmidler hos den enkelte unge, uafhængigt af om det lige præcis er deres forældre, der har tætte bånd til andre forældre. At de sociale bånd forældre imellem inden for et lokalsamfund, skole eller nabolag er vigtige, forklares i flere studier ved, at det skaber en form for fælles social kapital, og når forældre kender hinanden personligt inden for lokalsamfundet, kan det være lettere at skabe fælles værdier og normer til gavn for unges trivsel. Desuden skabes en social kontrol over unges aktiviteter og giver mulighed for, at forældre i højere grad kan styre unge mod ikke at engagere sig i rusmiddelbrug. Dog er forældres egen rusmiddeladfærd ikke uden betydning, og familiens rusmiddelbrug hænger sammen med, om den unge ryger eller drikker alkohol. Dette kan være et udtryk for, at unge spejler sig i deres nære relationer, og derfor vil unge, som har forældre, der ryger eller drikker, være mere tilbøjelige til selv at ryge eller drikke. Særligt stærke reaktioner fra forældre mod rusmiddelbrug tyder på at være en beskyttende faktor i forhold til unges rygning og alkoholforbrug, hvorimod ingen reaktion fra forældrene kan anses som en risikofaktor.

Domæne 2: Venners betydning for rusmiddelbrug

I løbet af ungdomsårene begynder unge i højere grad at orientere sig mod deres jævnaldrende, mens forældrene i mange tilfælde træder mere i baggrunden. Venner og jævnaldrende er derfor afgørende for unges udvikling og ungdomsliv, og de medvirker til at forme unges sundhedsadfærd, livsstilsvalg og holdninger. Vi har identificeret i alt otte studier, der belyser venners og jævnaldrenes betydning for unges eget rusmiddelbrug (13-15, 30-34). Samtlige otte studier undersøger, hvorledes risikofaktorer er relateret til rusmiddelbrug. Således har ingen af studierne fokus på beskyttende faktorer for rusmiddelbrug. Disse risikofaktorer er 1) Venners brug af rusmidler, 2) Venners holdninger til og opfattelse af rusmiddelbrug, og 3) Venners støtte. Tabel 5 viser en opsummering over sammenhæng mellem faktorer inden for vennedomænet og unges rusmiddelbrug identificeret i de inkluderede studier.

Operationalisering af begreber i vennedomænet

Venners holdninger til brugen af rusmidler: Omfatter, i hvilken grad de unges venner er positivt stemt over for, at de unge bruger rusmidler.

Venners støtte: Venners støtte omhandler blandt andet, hvor nemt det er for den unge at få omsorg og støtte, at kunne diskutere personlige ting med vennerne, at få gode råd til skolearbejdet og andre opgaver, at få hjælp til forskellige opgaver samt at kunne låne penge og andre ting, f.eks. tøj.

Faktor 1: Venners brug af rusmidler

Otte studier undersøger, om jævnaldrenes brug af et givent rusmiddel er relateret til unges eget brug af samme rusmiddel. Samtlige studier finder en sammenhæng mellem venners rusmiddelbrug og eget brug af rusmidler, både hvad angår rygning, alkohol, fuldskab og hash (13-15, 30-34). Unge, der har venner, som drikker alkohol, drikker sig fulde, ryger cigaretter eller har prøvet at ryge hash, er således mere tilbøjelige til selv at drikke alkohol, drikke sig fulde, ryge cigaretter eller har prøvet hash, sammenlignet med unge, hvis venner ikke bruger rusmidler. Med andre ord finder studierne, at venners brug af rusmidler er en stærk risikofaktor for unges eget rusmiddelbrug. Eksempelvis finder et studie af Halldorsson et al. (2014), at unge, hvis venner har drukket alkohol, er omkring 10 gange mere tilbøjelige til at drikke sig fulde sammenlignet med unge, hvis venner ikke har drukket alkohol (13). Et andet studie viser samme mønster i forhold til rygning, hvor unge, der angiver, at flere eller alle deres venner ryger dagligt, er omkring 17 gange mere tilbøjelige til selv at ryge dagligt (32). Tilsvarende finder et studie, at venners brug af hash er en risikofaktor for unges eget hashbrug, og at unge, hvis venner har prøvet hash, er omkring syv gange mere tilbøjelige til selv at have prøvet hash (34).

Et enkelt af de inkluderede studier undersøger betydningen af forekomsten af rusmidler blandt jævnaldrende på skoleniveau; det vil sige, om forekomsten af elever på skolen, der bruger rusmidler, er relateret til unges eget individuelle brug (34). Studiet finder, at rygning og fuldskab hos jævnaldrende på skoleniveau er relateret til unges daglige rygning og fuldskab, selv efter at der er taget hensyn til venners rygning og fuldskab på individuelt niveau. Dette indikerer, at andelen af elever på en skole, der ryger og har drukket sig fulde, har betydning for unges brug af rusmidler, også selvom éns egne venner ikke ryger eller har drukket sig fulde. Med andre ord vil det sige, at dét at gå på en skole, hvor mange bruger rusmidler, er en risikofaktor, også selvom det ikke er den unges venner, der udviser denne adfærd. Samme mønster genfindes ikke i forhold til hash.

Et andet studie finder, at jo flere venner, der inden for de seneste 30 dage har drukket sig fulde, desto større er sandsynligheden for, at den unge selv har drukket sig fuld (31). Studiet viser, at unge med få venner, der inden for de seneste 30 dage har drukket sig fulde, har næsten fem gange øget sandsynlighed for selv at have drukket sig fuld, sammenlignet med unge, hvor ingen venner inden for de seneste 30 dage har drukket sig fulde. Blandt unge, hvor de fleste af deres venner har drukket sig fulde inden for seneste 30 dage, er sandsynligheden for, at den unge selv har drukket sig fuld omkring 29 gange større sammenlignet med unge, hvis venner ikke har drukket sig fulde, mens unge, hvor alle deres venner inden for de seneste 30 dage har drukket sig fulde, har knap 60 gange så stor sandsynlighed for at have drukket sig fuld selv (31).

Faktor 2: Venners holdninger til og opfattelse af rusmiddelbrug

Otte studier undersøger jævnaldrendes holdninger til og opfattelse af brugen af cigaretter, alkohol, hash, e-cigaretter og dobbeltbrug af e-cigaretter og cigaretter (14, 15, 30-34). Studierne finder overordnet set, at jævnaldrendes holdninger til og opfattelser af rusmiddelbrug er af betydning for unges eget rusmiddelbrug. Fem studier finder, at opfattelse af anerkendelse, status og respekt ved brug af rusmidler er relateret til, at unge bruger rusmidler (14, 30, 32-34). Eksempelvis finder studiet af Kristjansson et al. (2008), at unge, der føler, at de får respekt fra venner ved at ryge, i højere grad er lejlighedsvis rygere og daglige rygere (32). Lignende mønster gør sig gældende for brug af alkohol og hash (33, 34) samt brug af e-cigaretter og dobbeltbrug af e-cigaretter og almindelige cigaretter (14).

To af studierne undersøger venners holdninger til brug af rusmidler (15, 31) og finder, at der er en sammenhæng mellem venners holdninger til brug af rusmidler og unges eget rusmiddelbrug. Studiet af Heimisdottir et al. (2010) finder blandt andet, at jo mere venner synes om og accepterer fuldskab, desto større er sandsynligheden for, at den unge selv har drukket sig fuld. Eksempelvis har unge, hvis venner har en positiv indstilling til fuldskab, omkring 17 gange større sandsynlighed for at drikke sig fuld, sammenlignet med unge, hvis venner er stærkt imod fuldskab (31).

Faktor 3: Venners støtte

To studier undersøger betydningen af venners støtte i forhold til unges rusmiddelbrug (30, 31). Venners støtte omhandler blandt andet, hvor nemt det er for den unge at få omsorg og støtte, at kunne diskutere personlige ting med vennerne, at få gode råd til skolearbejdet og andre opgaver, at få hjælp til forskellige opgaver samt at kunne låne penge og andre ting, f.eks. tøj. Studierne finder, at støtte fra venner øger sandsynligheden for, at unge drikker alkohol og ryger cigaretter (30), samt at den unge har drukket sig fuld inden for de seneste 30 dage (31). Støtte fra venner kan derfor karakteriseres som en risikofaktor for unges rusmiddelbrug.

Tabel 5. Sammenhæng mellem faktorer inden for vennedomænet og unges rusmiddelbrug

	(33)	(13)	(31)	(32)	(30)	(34)	(14)	(15)
Jævnaldrendes brug af rusmidler	- Ryg. - Alk. - Hash	- Ryg. - Alk. - Fuld.	- Fuld.	- Lej. ryg. - Dag. ryg.	- Ryg. - Alk.	- Ryg. - Fuld. - Hash		- Alk. - Hash
Opfattelse af at få status/respekt ved at bruge rusmidler	- Ryg. - Alk. - Hash			- Lej. ryg. - Dag. ryg	- Ryg. - Alk.	- Ryg. - Fuld. - Hash	- E-cig. - Ryg. - Ryg. og e-cig.	
Opfattelse af inklusion i vennegruppen ved at bruge rusmidler	- Ryg. - Alk. - Hash							
Jævnaldrendes positive holdninger til rusmidler			- Fuld.					- Alk. - Hash
Støtte fra venner			- Fuld.		- Ryg. - Alk.			
Jævnaldrendes risikoadfærd (hash, fuldskab, pjækkeri og dårlige karakterer i skolen)							- E-cig. - Ryg. - Ryg. og e-cig.	

- + Faktoren er forbundet med en mindsket sandsynlighed for brug af det givne rusmiddel
- 0 Der er ingen sammenhæng mellem faktoren og det givne rusmiddel
- Faktoren er forbundet med en øget sandsynlighed for brug af det givne rusmiddel

- Grøn Faktoren er overordnet set en beskyttende faktor for rusmiddelbrug
- Gul Der er overordnet set ingen sammenhæng mellem faktoren og rusmiddelbrug
- Rød Faktoren er overordnet set en risikofaktor for rusmiddelbrug

Se yderligere vejledning til aflæsning af tabel s. 14

Mekanismer

At jævnaldrendes brug af rusmidler har betydning for unges rusmiddelbrug kan forklares ud fra to perspektiver: socialisering og selektion (38, 39). Førstnævnte perspektiv handler om, at unge socialiseres eller påvirkes af deres venners adfærd, holdninger og normer. Sidstnævnte perspektiv handler om, at unge vælger deres venner i overensstemmelse med egne interesser og søger jævnaldrende, som de synes passer på deres egne normer og tilgang til livet (40, 41). Hvorvidt der er tale om socialisering eller selektion kan ikke konkluderes ud fra de inkluderede studier, da studierne har et tværsnitsdesign, hvorfor man ikke kan udtale sig om den konkrete retning på sammenhængene mellem venners adfærd og holdninger og rusmiddelbrug blandt unge. Forskning indikerer dog, at både socialisering og selektion spiller en vigtig rolle i unges rusmiddelbrug (42, 43).

Et tredje aspekt er lokalsamfundets betydning. Unge bruger en stor del af deres vågne tid i og omkring skolen, hvor de direkte og indirekte påvirkes af skole- og lokalsamfundets normer og kultur. Et studie bekræfter ligeledes, at det er vigtigt at tage højde for forekomsten af rusmidler blandt jævnaldrende på skole- og lokalsamfundsniveau (34).

Vores kortlægning finder, at støtte fra venner øger sandsynligheden for, at unge bruger rusmidler. Dette bekræftes i tidligere forskning, der finder, at støtte fra venner er forbundet med unges forbrug af alkohol (9). Hvorfor støtte fra venner øger unges sandsynlighed for at bruge rusmidler er ikke tydeligt beskrevet i studierne, men kan være et udtryk for, at jo mere inkluderet og involveret unge føler sig i vennegrupperne, desto mere tilbøjelige er de til at engagere sig i en adfærd, der afspejler deres jævnaldrendes adfærd (44). Ifølge teorien om social kontrol kan dét, at unge er meget sammen med sine venner, tolkes som en svagere tilknytning til deres forældre, som dermed kan resultere i en lavere grad af social kontrol. Når unges bånd til forældre er svage eller brudte, kan det blandt andet resultere i risikoadfærd som f.eks. rusmiddelbrug (44).

Delkonklusion

Samlet set finder studierne, at venner og jævnaldrende har en stor betydning for unges rusmiddelbrug, herunder unges rygning, fuldskab, brug af alkohol, e-cigaretter og hash. Det drejer sig både om venners egen rusmiddeladfærd og deres holdninger til rusmiddelbrug samt oplevet støtte fra venner. Ikke nok med, at egne venner spiller en rolle, ét af studierne viser også, at forekomsten af rygning på skolen har en betydning for den enkeltes rusmiddelbrug, uafhængigt af om den enkelte unges venner ryger eller ej.

I fremtidige studier bør selektions- og socialiseringsprocesserne undersøges nærmere for fuldt ud at forstå den betydningsfulde rolle, venner har for unges rusmiddelbrug. Studierne har et tværsnitsdesign, hvilket vil sige, at det ikke er muligt at konkludere, om det er venners adfærd og holdninger til rusmiddelbrug, som påvirker de unges eget rusmiddelbrug, eller om det omvendt er de unges rusmiddelbrug, der påvirker deres venners adfærd og holdninger til at bruge rusmidler. Dog kan det med en vis sikkerhed konkluderes, at det er afgørende at have fokus på unges venner og bekendtskaber i forebyggelsen af rusmiddelbrug. Forebyggelse af rusmidler bør derfor lægge vægt på at nå ud til personer, der allerede er i høj risiko for at bruge rusmidler, herunder unge, som er involveret i vennegrupper, der accepterer og engagerer sig i rusmidler, og på at arbejde med hele skoler og med lokalsamfundet som helhed.

Domæne 3: Fritid

Unge fritidsliv har stor indflydelse på deres adfærd, udvikling og trivsel. Deltagelse i fritidsaktiviteter betragtes generelt som en indikator for social sundhed og trivsel, da fritidsaktiviteter ofte fremmer eller styrker fælles interesser blandt unge og deres jævnaldrende samt social interaktion (45, 46). I alt otte studier undersøger betydningen af faktorer inden for fritidsdomænet i forhold til unges rusmiddelbrug (1, 8, 12-16, 36). To faktorer er ud fra studierne identificeret som betydningsfulde for unges brug af rusmidler: 1) Deltagelse i sports- og fritidsaktiviteter, og 2) Festlig livsstil. Tabel 6 viser en opsummering af sammenhæng mellem faktorer inden for fritidsdomænet og unges rusmiddelbrug.

Operationalisering af begreber i fritidsdomænet

Organiserede sports- og fritidsaktiviteter: Organiserede sports- og fritidsaktiviteter kendetegnes ved at være strukturerede aktiviteter, der f.eks. foregår i en sportsklub eller på skolen, hvor der som oftest er voksne til stede, der styrer aktiviteterne. Dette kan blandt andet være fodbold, spejder eller aktiviteter i en ungdomsklub f.eks. håndarbejde.

Ikke-organiserede sports- og fritidsaktiviteter: Ikke-organiserede sports- og fritidsaktiviteter kan karakteriseres som ustrukturerede aktiviteter, der ikke er superviseret af en voksen (f.eks. en træner). De ikke-organiserede sports- og fritidsaktiviteter er mere individuelle og spontane. Dette kan blandt andet være træning i fitnesscentre, i parker og andre offentlige tilgængelige steder eller ekstremsport.

Faktor 1: Deltagelse i sports- og fritidsaktiviteter

Syv studier undersøger betydningen af at deltage i sports- og fritidsaktiviteter i forhold til unges rusmiddelbrug (1, 8, 12, 13, 15, 16, 36). Sports- og fritidsaktiviteter kan deles op i organiserede og ikke-organiserede aktiviteter. Organiserede sports- og fritidsaktiviteter kendetegnes ved at være strukturerede aktiviteter, der f.eks. foregår i en sportsklub eller på skolen, hvor der som oftest er voksne til stede, der styrer aktiviteterne. Dette indebærer blandt andet fodbold, spejder eller aktiviteter i en ungdomsklub. Ikke-organiserede sports- og fritidsaktiviteter kan karakteriseres som mindre styrede og strukturerede aktiviteter, herunder træning i et fitnesscenter.

Samlet set viser studierne, at unge, der deltager i en organiseret form for sportsgren, er mindre tilbøjelige til at bruge rusmidler, herunder rygning, e-cigaretter, alkohol og hash, samt mindre tilbøjelige til at drikke sig fulde (1, 8, 12, 13, 36). Ét studie finder desuden en gradient således, at jo oftere unge deltager i en organiseret form for sport, desto lavere er sandsynligheden for, at de drikker alkohol og bliver fulde (13). Eksempelvis ses det, at unge, der deltager én gang om ugen, har 30 % lavere sandsynlighed for at drikke alkohol, mens unge, der går til sport fire gange eller mere om ugen, har omkring 50 % lavere sandsynlighed for at drikke alkohol sammenlignet med unge, der ikke deltager i organiserede sportsaktiviteter. Samme mønster gør sig gældende for fuldskab (13). Lignende fund ses i studiet af Kristjansson et al. (2021), hvor unge, der deltager i organiseret

sport tre timer eller mere om ugen, er omkring 40 % mindre tilbøjelige til at ryge, 35 % mindre tilbøjelige til at bruge e-cigaretter, 30 % mindre tilbøjelige til at drikke alkohol og over 50 % mindre tilbøjelige til at ryge hash, sammenlignet med unge, der deltager mindre end tre timer om ugen i organiserede sportsaktiviteter (8). Deltagelse i organiserede sportsaktiviteter kan derfor karakteriseres som værende en beskyttende faktor for unges brug af rusmidler. Et enkelt studie finder dog kun en sammenhæng for rygning og ikke alkohol, hash og amfetamin (12). Studiet er foretaget i Litauen, hvorfor organiserede sportsaktiviteter kan være anderledes organiseret og struktureret end sportsaktiviteter i Island. Dette kan være årsagen til, at studiets fund skiller sig ud i forhold til de andre identificerede studier.

Det er ikke blot på individuelt niveau, at deltagelse i organiserede sportsaktiviteter kan have betydning for unges rusmiddelbrug. Også andelen af unge, der går til organiserede sportsaktiviteter i nabolaget og på skolen, har betydning for den enkeltes brug af rusmidler (16, 36). Eksempelvis finder et studie, at unge, som bor i et nabolag, hvor mange unge deltager i organiseret sport, er mindre tilbøjelige til at ryge, uafhængigt af om de selv deltager i organiserede sportsaktiviteter (36).

Det ser ikke ud til, at deltagelse i ikke-organiserede sportsaktiviteter er forbundet med et lavere rusmiddelbrug (13, 16). Tværtimod finder studierne en tendens til, at deltagelse i ikke-organiserede sportsaktiviteter øger sandsynligheden for rusmiddelbrug. Eksempelvis finder studiet af Thorlindsson et al. (2007), at aktiviteter, der ikke er superviseret af en voksen (f.eks. en træner), er forbundet med en øget sandsynlighed for at drikke alkohol (16). Det vil sige, at deltagelse i ikke-organiseret sport kan være en risikofaktor for unges brug af alkohol.

Et enkelt studie undersøger betydningen af at deltage i sport generelt, herunder kropstræning, sport i sportsklubber og udendørsaktiviteter med venner, og der skelnes således ikke mellem, hvorvidt det er organiseret sport eller ikke-organiseret sport (15). Studiet finder, at deltagelse i sport generelt er en beskyttende faktor for unges brug af alkohol og hash.

Tre studier har undersøgt, hvorvidt deltagelse i organiserede fritidsaktiviteter har betydning for unges rusmiddelbrug (8, 15, 16). Organiserede fritidsaktiviteter kan f.eks. være spejder, sociale klubber og håndarbejde i foreningsregi eller i ungdomsklubber. Som ved deltagelse i organiserede sportsaktiviteter er der overordnet en tendens – omend ikke så tydelig – til, at unge, der deltager i organiserede fritidsaktiviteter, er mindre tilbøjelige til at bruge rusmidler, herunder alkohol og hash (15, 16). Ét ud af de tre studier finder dog ingen statistisk signifikant sammenhæng mellem deltagelse i organiserede fritidsaktiviteter og rusmiddelbrug (8). Forskerne bag studiet mener, at den manglende sammenhæng kan skyldes måden, hvorpå fritidsaktiviteter er målt i studiet. I modsætning til de to studier af Thorlindsson et al. (2006 og 2007), der måler deltagelse i en række forskellige fritidsaktiviteter (15, 16), måler dette studie kun på hyppigheden af at deltage i fritidsaktiviteter ud fra ét enkelt spørgsmål. Dette resultat skal derfor fortolkes med forbehold.

To studier finder, at deltagelse i organiserede sports- og fritidsaktiviteter ser ud til at være en beskyttende faktor for rusmiddelbrug, selv hvis de unges venner bruger rusmidler (13, 15), eller deres forældre har en lav grad af monitorering og bruger lidt tid sammen med den unge (13). Det vil altså sige, at risikofaktorer inden for vennedomænet (jævnaldrendes rusmiddelbrug) og familiedomænet (lav grad af monitorering, og at forældre bruger lidt tid sammen med den unge) bliver mindre betydningsfulde, når unge deltager i organiserede sports- og fritidsaktiviteter. Dette kan indikere, at deltagelse i organiserede sports- og fritidsaktiviteter har en større beskyttende betydning for de

grupper af unge, der er i risiko for at bruge rusmidler. Studiet af Halldorsson et al. (2014) finder, at denne beskyttende betydning ikke gør sig gældende for deltagelse i ikke-organiserede sportsaktiviteter (13).

Faktor 2: Festlig livsstil

Fem studier undersøger betydningen af en festlig livsstil for unges rusmiddelbrug. Med festlig livsstil menes at deltage i fester, at være ude til sent om aftenen og at hænge ud med venner uden en voksens tilstedeværelse (1, 8, 12, 14, 15).

Overordnet set viser de fem studier, at unge, der har en festlig livsstil, i højere grad bruger rusmidler, herunder ryger, drikker alkohol, bruger hash, ryger e-cigaretter og tager amfetamin. Dette betyder med andre ord, at en festlig livsstil er en risikofaktor for unges rusmiddelbrug. Eksempelvis finder studiet af Kristjansson et al. (2021), at unge, der er ude efter midnat mindst én gang om ugen, er mere tilbøjelige til at ryge cigaretter, bruge e-cigaretter samt ryge hash, sammenlignet med unge, der ikke er ude til efter midnat. Mere konkret har unge, der er ude til efter midnat, omkring to gange større sandsynlighed for at ryge cigaretter og bruge e-cigaretter og tre gange større sandsynlighed for at ryge hash sammenlignet med unge, der ikke er ude til efter midnat (8). Studiet finder dog ingen sammenhæng mellem at være ude til efter midnat og brug af alkohol. Dette mønster genfindes i studiet af Kristjansson et al. (2018), hvor unge, der ikke bruger rusmidler, sjældnere er ude til sent om aftenen sammenlignet med unge, der bruger e-cigaretter (14). Desuden viser studiet, at personer, der både ryger cigaretter og bruger e-cigaretter, oftere er ude til sent om aftenen sammenlignet med unge, der kun bruger e-cigaretter.

Derudover viser studierne, at deltagelse i fester er forbundet med en større sandsynlighed for rusmiddelbrug blandt unge (1, 12, 15). Et studie finder således, at deltagelse i fester er forbundet med en højere sandsynlighed for at ryge (dagligt og inden for de seneste 30 dage), drikke alkohol inden for de seneste 30 dage og at drikke sig fuld inden for de seneste 30 dage (1).

Tabel 6. Sammenhæng mellem faktorer inden for fritidsdomænet og unges rusmiddelbrug

	(12)	(13)	(8)	(14)	(1)	(15)	(16)	(36)
Deltagelse i organiserede idrætsaktiviteter	+ Ryg. 0 Alk. 0 Hash 0 Amf.	+ Alk. + Fuld.	+ Ryg. + E-cig. + Alk. + Hash		+ Ryg. + Alk. + Fuld.		+ Alk.	+ Ryg.
Deltagelse i organiserede fritidsaktiviteter			0 Ryg. 0 E-cig. 0 Alk. 0 Hash			+ Alk. + Hash	+ Alk.	
Deltagelse i ikke-organiserede idrætsaktiviteter		0 Alk. 0 Fuld.					- Alk.	
Deltagelse i sportsaktiviteter (organiserede og ikke-organiserede)						+ Alk. + Hash		
Deltagelse i organiserede ungdomsklubber						+ Alk. + Hash		
Deltagelse i kulturelle aktiviteter							0 Alk.	
Deltagelse i fester	- Ryg. - Alk. - Hash - Amf.				- Ryg. - Alk. - Fuld.	- Alk. - Hash		
Ude sent om aftenen				- E-cig. - Ryg. og e-cig.				
Hænge ud med venner uden voksnes tilstedeværelse				- E-cig. - Ryg. og e-cig.				

+ Faktoren er forbundet med en mindsket sandsynlighed for brug af det givne rusmiddel

0 Der er ingen sammenhæng mellem faktoren og det givne rusmiddel

- Faktoren er forbundet med en øget sandsynlighed for brug af det givne rusmiddel

Grøn

Faktoren er overordnet set en beskyttende faktor for rusmiddelbrug

Gul

Der er overordnet set ingen sammenhæng mellem faktoren og rusmiddelbrug

Rød

Faktoren er overordnet set en risikofaktor for rusmiddelbrug

Se yderligere vejledning til aflæsning af tabel s. 14

Mekanismer

Samlet viser studierne, at det har en vigtig betydning for unges rusmiddelbrug, hvad de foretager sig i deres fritid. At unges fritidsliv har betydning for brugen af rusmidler blandt unge, kan forklares ud fra forskellige underliggende mekanismer, herunder selve organiseringen af fritids- og sportsaktiviteter samt Colemans teori om social kapital (23).

Organiserede vs. ikke-organiserede sports- og fritidsaktiviteter

Studierne finder overordnet set, at deltagelse i organiserede sports- og fritidsaktiviteter har en beskyttende betydning for unges rusmiddelbrug, mens det ikke ser ud til at gøre sig gældende for ikke-organiserede sportsaktiviteter. Dette kan forklares ved forskellige mekanismer, herunder organiseringen af aktiviteterne. Organiserede sports- og fritidsaktiviteter er kendetegnet ved at være strukturerede aktiviteter i lokalsamfundet, hvor det som oftest er voksne – enten i form af trænere eller medarbejdere på anden vis – der styrer aktiviteterne. De ikke-organiserede former for sportsaktiviteter, f.eks. fitness og ekstrem sport, adskiller sig på mange måder fra de mere traditionelle sportsaktiviteter. Der er f.eks. færre turneringer, aktiviteterne er mere individuelle og spontane, og de finder ofte sted i fitnesscentre, parker og andre offentligt tilgængelige steder (13). I forhold til at forstå forskellene mellem organiserede og ikke-organiserede sportsaktiviteter har sociologer antydnet, at værdier spiller en væsentlig rolle. Således er forskellige sportsformer betinget af forskellige værdier, f.eks. selvdisciplin, hårdt arbejde og regler for fair play, som skaber normer, der mere eller mindre er forenelige med at bruge rusmidler. Der er altså forskellige sociale og kulturelle værdier og normer, som knytter sig til unges fritidsaktiviteter, og som kan have en betydning for unges valg og adfærd, f.eks. brug af rusmidler. Underliggende mekanismer, hvormed organiserede sportsaktiviteter har en beskyttende betydning for unges rusmiddelbrug, indebærer blandt andet, at aktiviteterne er strukturerede, voksenstyrede, at unge bliver eksponeret for voksne rollemodeller, samt at der er en norm, der ikke forener brugen af rusmidler med at dyrke f.eks. sport (8, 13). Nogle forskere pointerer desuden, at organiserede sportsaktiviteter indebærer mere social kontrol end ikke-organiserede sportsaktiviteter (13).

Et studie finder, i modsætning til andre identificerede studier i kortlægningen, ingen sammenhæng mellem deltagelse i organiserede sportsaktiviteter og rusmiddelbrug, herunder alkohol, hash og amfetamin. I forhold til alkohol er sammenhængen enten ikke-signifikant eller modsat; unge, der er stærkt engageret i organiseret sport, har højere sandsynlighed for at drikke sig fuld. Deltagelse i organiseret sport er dog signifikant – omend svagt – forbundet med en lavere sandsynlighed for daglig rygning (12). Studiet er foretaget i Litauen og undersøgt blandt litauiske unge. De forskellige artede fund kan antageligvis skyldes, at den sociale organisering af sportsaktiviteter i Litauen er forskellig fra organiseringen i Island (hvor de resterende studier er foretaget), og der kan være forskellige værdier knyttet til aktiviteterne. I det skandinaviske system, herunder det islandske, er idrætsklubber organiserede og indlejrede i lokalsamfund over hele landet. Unge trænes af uddannede trænere eller lægfolk, og klubberne drives eller støttes af forældre og nærmiljøet som helhed. Desuden er der ofte en norm eller politik imod, at unge bruger rusmidler (13). Dette adskiller sig f.eks. fra det amerikanske system, hvor idræt er indlejret i skolen. Flere undersøgelser fra USA finder, at unge, der deltager i sportsaktiviteter, har et højere alkoholforbrug end unge, der ikke deltager i sportsaktiviteter (47, 48).

Der er altså forskelle fra land til land i forhold til, hvordan den organiserede sport i praksis struktureres og organiseres, samt hvilke værdier og normer for det sociale fællesskab der er knyttet til sporten. Det er derfor nødvendigt at være forsigtig med at generalisere sportsaktiviteters betydning for rusmiddelbrug fra et land til et andet.

Social kapital – organiserede sports- og fritidsaktiviteter

De forskellige former for sports- og fritidsaktiviteter er betinget af forskellige værdier, normer og ritualer, der former unges adfærd. Disse forskellige aktiviteter skaber social kapital (15). I Colemans teori om social kapital anses frivillige organisationer, herunder organiserede sports- og fritidsklubber, som vigtige aktører i skabelsen af social kapital. Velorganiserede sportsklubber forventes at være i stand til at nå ud til mange unge mennesker i lokalsamfundet og vil skabe social kapital, der kan modvirke negative påvirkninger i nærmiljøet (36). Således kan deltagelse i organiserede sports- og fritidsaktiviteter altså betragtes som vigtige i skabelsen af social kapital. Dette understøttes af to studier, som finder, at deltagelse i sports- og fritidsaktiviteter ikke blot har en betydning for det enkelte individ, men også har positive fordele for unge, der ikke deltager i aktiviteterne, blot fordi de bor i et nabolag eller går på en skole, hvor mange unge er engagerede i organiserede sports- og fritidsaktiviteter (16, 36). Med andre ord er effekten af deltagelse i sportsaktiviteter ikke begrænset til de unge, der rent faktisk deltager i sporten. Ifølge Colemans teori kan dette forklares ved, at lokalsamfundet og dets ressourcer har en vigtig betydning for unges adfærd og valg, og at lokalsamfund med en høj grad af social kapital kan fremme kollektive normer og handlinger, som er til gavn for både enkeltpersoner og grupper (36). Dette indikerer, at normer i nærmiljøet spiller en væsentlig rolle for unges rusmiddelbrug.

I Colemans teori er et væsentligt aspekt for skabelsen af social kapital de sociale bånd mellem forældre og andre forældre i et nabolag, samt at forældre kender de unges venner og deres forældre (det, som af Coleman betegnes som *intergenerational closure*) (23). Tætheden af de sociale bånd i lokalsamfundet skaber en form for social kapital, der er særlig vigtig for trivsel hos unge, da forældre bedre er i stand til at etablere normer og standarder i nærmiljøet, når de kender hinanden personligt (16). De sociale bånd mellem forældre kan således fungere som en social kontrolmekanisme over de unges aktiviteter og være med til at styre de unge mod mere socialt accepterede adfærd og mål, herunder at undgå rusmiddelbrug (36). I organiserede sports- og fritidsaktiviteter vil der ofte skabes sociale bånd forældrene imellem, og disse aktiviteter forventes således at skabe social kapital, der er i overensstemmelse med forældrenes normer og værdier, som vil mindske unges rusmiddelbrug. Desuden foregår aktiviteterne under tilsyn af personer, der har et forældreliggende ansvar (16).

Engagement i sport

En anden mekanisme, som er beskrevet i de inkluderede studier, er unges engagement i sport. I den forbindelse finder et studie, at unge, der praktiserer sport mindre end én gang om ugen, er mindre engagerede i sportsgrenen end unge, der deltager flere gange om ugen (13). Ifølge studierne forventes det, at unge, der deltager i de fleste eller alle træningsøvelser, turneringer og sportsrelaterede sociale sammenkomster, er mere inkluderet i og påvirket af deres sportsdeltagelse sammenlignet med unge, som træner mindre. Således antages det, at hvis idrættens sociale sammenhænge påvirker deltagerne på nogen måder, vil disse påvirkninger være mere tydelige i

gruppen af deltagere, der dyrker sport flere gange om ugen. Derfor forventes det, at disse unge være mindre tilbøjelige til at bruge rusmidler end dem, der i mindre grad praktiserer sport (49).

Et studie finder, at indflydelsen af venners forbrug af alkohol i forhold til den unges eget brug af alkohol varierer på tværs af niveauer af deltagelse i organiseret sport (13). Jo oftere unge deltager i sporten, desto mindre sandsynligt er det, at de drikker alkohol, også selvom de har venner, der drikker alkohol. Indflydelsen af familiemæssige faktorer, herunder lav monitorering og tid brugt med forældre, bliver ligeledes betydeligt svagere med større engagement i sportsaktiviteter. Et andet studie finder desuden, at de unge, som deltager i organiserede sportsaktiviteter mere end tre gange om ugen, er mellem 30-50 % mindre tilbøjelige til at engagere sig i forskellige rusmidler sammenlignet med de unge, der deltager mindre end tre gange om ugen, hvilket kan tyde på, at jo mere, der deltages i organiserede sportsaktiviteter, desto mere beskyttende er det for unges rusmiddelbrug (8).

Delkonklusion

Studierne finder overordnet set, at deltagelse i organiserede sports- og fritidsaktiviteter har en beskyttende betydning for unges brug af rusmidler, både for det enkelte individ, der går til en sports- og fritidsaktivitet, og for de unge, der er en del af en skole eller et nærmiljø, hvor en stor andel af unge går til en fritidsaktivitet. Desuden tyder det også på, at deltagelse i organiserede sports- og fritidsaktiviteter er særligt fordelagtigt for de unge, der er eksponeret for risikofaktorer inden for vennedomænet (jævnaldrende og venner, som bruger rusmidler) og familiedomænet (forældre er lidt sammen med den unge eller har en lav grad af monitorering), da deltagelse i organiserede sports- og fritidsaktiviteter ser ud til at mindske disse risikofaktorerens betydning for rusmiddelbrug.

Samlet set tyder studierne på, at det ikke er sporten eller aktiviteten i sig selv, der gør, at deltagelse i sports- og fritidsaktiviteter beskytter mod, at unge bruger rusmidler, men nærmere organiseringen, engagementet og den sociale kontekst, hvori aktiviteterne finder sted. Yderligere forskning er nødvendig for bedre at forstå mekanismerne og de sociale processer, der medvirker til, at organiserede og ikke-organiserede aktiviteter har en betydning for unges rusmiddelbrug.

De identificerede studier fra kortlægningen indikerer at fremme af ungdomsfællesskaber omkring organiserede fritids- og sportsaktiviteter kan bidrage til at reducere rusmiddelbrug blandt unge. Disse fællesskaber kan fungere som alternativer til ungdomsfællesskaber, hvor brug af rusmidler er en norm.

Beskyttende faktorer for andre udfald end rusmiddelbrug

De beskyttende faktorer kan også være relevante at undersøge for andre udfald end rusmiddelbrug, f.eks. i forhold til unges trivsel og mentale sundhed. I kortlægningen er seks studier identificeret, der omhandler andre udfald end rusmidler, og som undersøger beskyttende faktorer inden for de tre domæner familie, venner og fritid, som indgår i den islandske model. Nedenfor præsenteres resultaterne fra de seks studier, der undersøger beskyttende faktorer i forhold til andre udfald end rusmiddelbrug (44, 49-53). De seks studier omhandler blandt andet mental sundhed og trivsel, mobning i skolen, præstationer i skolen og voldelig adfærd.

Domæne 1: Familien

Tre studier (44, 50, 53) undersøger familiemæssige faktorer, herunder forældres monitorering, regelsætning og støtte, tid brugt med forældre samt forældres kendskab til deres unges venner og venners forældre (det, der betegnes som forældres sociale bånd til de unges venner og forældre). De familiemæssige faktorer er blevet undersøgt i forhold til emner som voldelig og kriminel adfærd, skolepræstationer og engagement samt mobning i skolen. Tabel 7 viser en opsummering over sammenhæng mellem faktorer i familiedomænet og andre områder end rusmiddelbrug.

Samlet set kan det konkluderes, at de familiemæssige faktorer i vid udstrækning fungerer som beskyttende faktorer i forhold til voldelig adfærd, skolepræstationer samt mobbeadfærd blandt unge. Eksempelvis undersøger et studie forældres monitorering og støtte, tid brugt med forældre og sociale bånd mellem forældre i lokalsamfundet i forhold til unges deltagelse i og udsættelse for mobning i skolen (53). Studiet finder, at sandsynligheden for, at unge deltager i mobning og oplever mobning, falder med højere niveauer af støtte fra forældrene. Forældres betydning ser dog ud til at variere alt efter, om unge bliver udsat for mobning, eller de unge selv deltager i mobningen på skolen. Unge, der har været udsat for mobning, er mere tilbøjelige til at rapportere en højere grad af forældremonitorering, mens der ikke ses en sammenhæng blandt unge, der deltager i mobningen. Samtidig ses det, at tid brugt sammen med forældre har en beskyttende betydning for deltagelse i mobning, mens der ingen sammenhæng ses for unge, der udsættes for mobning. Studiet finder yderligere, at forældres kendskab til og sociale bånd til de unges venner og deres forældre reducerer sandsynligheden for både deltagelse i og udsættelse for mobning på skolen. Betydningen af forældres støtte og sociale bånd mellem forældre er stærkere, desto mere involveret de unge er i mobning, eller desto mere de unge udsættes for mobning (53).

Forældres støtte, tid brugt med forældre og deres sociale bånd til de unges venner og deres forældre har også en betydning for unges mobbeadfærd på lokalsamfundsniveau. Mere konkret stiger sandsynligheden for, at unge deltager i mobning i takt med, at niveauet af tid brugt sammen med forældre, forældres støtte og sociale bånd mellem forældre falder. Lignende ses for udsættelse for mobning, hvor sandsynligheden for at blive udsat for mobning stiger med faldende niveauer af forældres støtte og sociale bånd til de unges venner og venners forældre.

Et andet studie undersøger faktorerne i forhold til unges skolepræstationer og engagement i skolen (50). Studiet viser, at forældres monitorering, støtte og tid brugt med de unge alle er vigtige faktorer for, at unge klarer sig godt i skolen. Dette er gældende for både piger og drenge. Studiet finder ligeledes, at piger og drenge i en vis grad udsættes for forskellige forældrepraksisser; pigerne modtager lidt mere støtte fra deres forældre og monitoreres mere end drengene. Yderligere viser studiet, at betydningen af forældrepraksisser i forhold til præstationer i skolen i høj grad er påvirket af skoleengagement. Dette tyder på, at unge, der får støtte og bruger meget tid sammen med deres forældre, er mere engagerede i skolearbejdet (53). Forældre har dermed mulighed for at kunne forbedre de unges skolepræstationer ved at give dem støtte, f.eks. ved at give dem omsorg, have diskussioner om personlige forhold og hjælpe til med skolearbejdet, og også ved at have kendskab til, hvor de er om aftenen og med hvem, samt ved at tilbringe tid sammen med dem. Unge, der er godt integreret i familien, oplever at få god støtte fra deres forældre, som har forældre, der monitorerer dem, og som bruger tid sammen med dem, er således mere tilbøjelige til at engagere sig i skolearbejdet og klare sig fagligt godt.

Et enkelt studie undersøger familiemæssige faktorer i forhold til unges voldelige og kriminelle adfærd (44). Studiet ser på, om forældres monitorering, regelsætning og støtte fungerer som beskyttende faktorer for voldelig og kriminel adfærd hos unge. Studiet viser, at forældres monitorering og støtte er beskyttende faktorer for voldelig adfærd blandt unge. Der ses ikke en sammenhæng i forhold til forældres regelsætning. Derudover kan der ikke påvises en sammenhæng mellem de undersøgte familiemæssige faktorer og kriminel adfærd.

Desuden undersøger ét studie brugen af anabolske steroider blandt unge i alderen 15-24 år og sammenhænge mellem bl.a. familiemæssige faktorer, herunder forældres støtte og regelsætning (49). Der ses ingen sammenhæng mellem forældres regelsætning og støtte og brugen af anabolske steroider. En af årsagerne til, at forældre ikke ser ud til at have betydning for brugen af anabolske steroider, forklares af forfatterne bag studiet ved, at der i det pågældende studie undersøges en ældre studiepopulation (ca. 18 år i gennemsnit) – mens andre studier har undersøgt unge i alderen 14-16 år. Ældre unge forventes at være mindre afhængige af deres forældre, og indflydelsen af faktorer knyttet til forældrene mindskes derfor.

Tabel 7. Sammenhæng mellem faktorer inden for familiedomænet og andre udfald end rusmiddelbrug

	Voldelig adfærd (44)	Kriminel adfærd (44)	Skole- præstationer og engagement (50)	Deltagelse i mobning (53)	Udsættelse for mobning (53)	Anabolske steroider (49)
Forældres monitorering	+ Voldelig adfærd	0 Kriminel adfærd	+ Præstationer + Engagement	0 Deltager i mobning	- Udsættes for mobning	
Forældres regelsætning	0 Voldelig adfærd	0 Kriminel adfærd				0 Anabolske steroider
Forældres støtte	+ Voldelig adfærd	0 Kriminel adfærd	+ Præstationer + Engagement	+ Deltager i mobning	+ Udsættes for mobning	0 Anabolske steroider
Tid brugt med forældre			+ Engagement 0 Præstationer	+ Deltager i mobning	0 Udsættes for mobning	
Forældres kendskab til de unges venner og venners forældre (forældres sociale bånd)				+ Deltager i mobning	+ Udsættes for mobning	

+ Faktoren er en beskyttende faktor for det givne udfald

0 Der er ingen sammenhæng mellem faktoren og det givne udfald

- Faktoren er en risikofaktor for det givne udfald

Grøn

Faktoren er overordnet set en beskyttende faktor for det givne udfald

Gul

Der er overordnet set ingen sammenhæng mellem faktoren og rusmiddelbrug

Rød

Faktoren er overordnet set en risikofaktor for det givne udfald

Se yderligere vejledning til aflæsning af tabel s. 14

Mekanismer

Ifølge teorien om social kapital udformet af Coleman er sociale bånd forældre imellem en vigtig ressource i nærmiljøet (23). Disse sociale bånd er med til at skabe social kapital, som er særlig vigtig for de unges trivsel, da forældre i højere grad kan etablere fælles normer og værdier, når de kender hinanden personligt (16). Desuden antages det, at når unge f.eks. ikke deltager i mobbeadfærd, kan det skyldes, at individet er underlagt forældres monitorering, støtte og regelsætning. Disse faktorer kan ses som sociale kontrolmekanismer, som er med til at styre unge væk fra risikoadfærd. Social kontrol kan ifølge Colemans teori blandt andet defineres som bånd til familien, og de værdier, normer og overbevisninger, som er knyttet til familien, anses som socialiserende aktører, som kan være med til at underminere risikoadfærd som f.eks. voldelig adfærd. Fra dette synspunkt kan unges voldelige adfærd være et resultat af manglende sociale kontrolmekanismer, da unge bliver mere sårbare over for strømninger, holdninger og adfærd fra andre aktører, f.eks. vengrupper, som har risikoadfærd (44). Når unge er underlagt social kontrol, er de altså mindre tilbøjelige til at optage risikoadfærd, og forældres monitorering, støtte og regelsætning er således vigtige sociale kontrolmekanismer i denne forstand.

Domæne 2: Venner

To studier undersøger, om faktorer relateret til vennedomænet er relateret til unges voldelige og kriminelle adfærd (44) samt mobbeadfærd (53). Tabel 8 viser en opsummering over sammenhæng mellem faktorer inden for vennedomænet og andre udfald end rusmiddelbrug.

Studiet af Mann et al. (2014) finder, at kendskab til andre børn og unge i nabolaget er en risikofaktor for deltagelse i mobbeadfærd. Det vil sige, at kendskab til andre børn i nabolaget øger sandsynligheden for, at unge deltager i mobning i skolen (53). Der ses ikke en sammenhæng i forhold til oplevet støtte fra venner og deltagelse i mobning. Omvendt ses det, at højere niveauer af støtte fra venner er en beskyttende faktor for at blive udsat for mobning. Studiet finder desuden, at støtte fra venner på lokalsamfundsniveau har en betydning for oplevelsen af mobning. Sandsynligheden for at blive udsat for mobning hos den enkelte unge stiger således i takt med, at det generelle niveau af venners støtte falder i lokalsamfundet.

Et andet studie finder, at venners brug af alkohol, rygning og hash samt voldelig adfærd blandt venner og venners økonomiske støtte er forbundet med voldelig og kriminel adfærd blandt unge. Det vil sige, at disse faktorer kan karakteriseres som risikofaktorer for voldelig og kriminel adfærd. Studiet finder ingen sammenhæng i forhold til mental støtte fra venner (44).

Tabel 8. Sammenhæng mellem faktorer inden for venedomænet og andre udfald end rusmiddelbrug

	Voldelig adfærd (44)	Kriminel adfærd (44)	Deltagelse i mobning (53)	Udsættelse for mobning (53)
Venners adfærd (brug af rusmidler og voldelig adfærd)	- Voldelig adfærd	- Kriminel adfærd		
Økonomisk støtte fra venner	- Voldelig adfærd	- Kriminel adfærd		
Mental støtte fra venner	0 Voldelig adfærd	0 Kriminel adfærd		
Oplevet støtte fra venner			0 Deltager i mobning	+ Udsættes for mobning
Kendskab til unge i nabolaget			- Deltager i mobning	0 Udsættes for mobning

+ Faktoren er en beskyttende faktor for det givne udfald

0 Der er ingen sammenhæng mellem faktoren og det givne udfald

- Faktoren er en risikofaktor for det givne udfald

Grøn

Faktoren er overordnet set en beskyttende faktor for det givne udfald

Gul

Der er overordnet set ingen sammenhæng mellem faktoren og rusmiddelbrug

Rød

Faktoren er overordnet set en risikofaktor for det givne udfald

Se yderligere vejledning til aflæsning af tabel s. 14

Mekanismer

Unge påvirkes af deres jævnaldrendes adfærd. Eksempelvis ses det, at unge, der omgås venner, som ryger, drikker og har en voldelig adfærd, er mere tilbøjelige til at have en lignende adfærd. Forfatterne bag studierne peger på, at disse sammenhænge kan forklares ved, at jo mere inkluderet og involveret de unge føler sig i vennegrupperne (defineres i et studie som "peer-culture"), desto mere tilbøjelige er de til selv at engagere sig i risikoadfærd. Dette kan muligvis også være en forklaring på, hvorfor økonomisk støtte fra venner øger risikoen for at engagere sig i en voldelig adfærd (44). I forhold til mobning har det også en betydning, hvorvidt man kender andre unge i nabolaget og oplever at få støtte fra venner (53). En højere grad af tilhørsforhold til andre unge i nabolaget øger sandsynligheden for at deltage i mobning; de unge, der rapporterer, at de kender flere unge i nabolaget, er mere tilbøjelige til at deltage i mobbeadfærd sammenlignet med unge, der rapporterer at kende færre unge i nabolaget. Derudover tyder det på, at unge, der har støttende venner, har en lavere sandsynlighed for at blive udsat for mobning. Selvom denne sammenhæng er mere beskedent, konkluderer forfatterne bag studiet, at det kan være en fordel at inkludere støtte fra venner i skolebaserede indsatser mod mobning (53).

Domæne 3: Fritid

Tre studier undersøger beskyttende faktorer inden for fritidslivet (49, 51, 52), hvoraf to studier ser på betydningen af at deltage i organiserede sportsklubber og fysisk aktivitet for unges mentale sundhed og trivsel (51, 52), mens et enkelt studie ser på brugen af anabolske steroider (49). Tabel 9 viser en opsummering over sammenhæng mellem faktorer inden for fritidsdomænet og andre udfald end rusmiddelbrug identificeret i de inkluderede studier.

Et studie undersøger, hvilken betydning deltagelse i organiserede sportsklubber har for unges mentale og fysiske sundhed, deres forventninger til fremtiden i forhold til job, uddannelse og generel glæde ved livet (52). Studiet finder, at unge, der oftere deltager i organiserede sportsaktiviteter, i højere grad vurderer deres mentale sundhed og fysiske sundhed som værende god sammenlignet med unge, der aldrig deltager i organiserede sportsaktiviteter. De har desuden et mere positivt kropsbillede og er mere tilbøjelige til at have et positivt syn på fremtiden i forhold til job, uddannelse og livet generelt. Studiet finder overordnet set, at jo oftere unge deltager i organiserede sportsaktiviteter, desto bedre er deres mentale og fysiske sundhed, kropsbillede samt forventninger til fremtiden. Et andet studie finder, at fysisk aktivitet reducerer sandsynligheden for depressive symptomer (51). Unge, der er meget fysisk aktive, dvs. deltager i både organiserede og ikke-organiserede sportsaktiviteter, har lavere niveauer af depressive symptomer sammenlignet med unge, der er mindre fysisk aktive. Desuden viser studiet, at fysisk aktivitet reducerer betydningen af familiekonflikters negative indflydelse på depressive symptomer. Dette gælder for begge køn, men betydningen er mere udtalt blandt piger end blandt drenge. Med andre ord betyder det, at fysisk aktivitet er en stærkere beskyttende faktor for depressive symptomer blandt unge, der bor i et hjem, hvor der er familiekonflikter, end blandt unge, der ikke har sådanne udfordringer i hjemmet.

Et enkelt studie undersøger brugen af anabolske steroider blandt unge i alderen 15-24 år i forhold til deltagelse i organiserede og ikke-organiserede fritidsaktiviteter (49). Studiet finder, at deltagelse

organiserede sportsaktiviteter ikke er relateret til brugen af anabolske steroider, mens deltagelse i ikke-organiserede sportsaktiviteter flere gange om ugen, som f.eks. fitness, øger sandsynligheden for brug af anabolske steroider.

Tabel 9. Sammenhæng mellem faktorer inden for fritidsdomænet og andre udfald end rusmiddelbrug

	Mental sundhed (52)	Depressive symptomer (51)	Anabolske steroider (42)
Deltagelse i organiserede sportsaktiviteter	+ Mental sundhed + Kropsbillede + Forventninger til fremtiden		0 Anabolske steroider
Deltagelse i ikke-organiserede sportsaktiviteter			- Anabolske steroider
Fysisk aktivitet (organiseret og ikke-organiseret deltagelse)		+ Depressive symptomer	

+ Faktoren er en beskyttende faktor for det givne udfald

0 Der er ingen sammenhæng mellem faktoren og det givne udfald

- Faktoren er en risikofaktor for det givne udfald

Grøn

Faktoren er overordnet set en beskyttende faktor for det givne udfald

Gul

Der er overordnet set ingen sammenhæng mellem faktoren og rusmiddelbrug

Rød

Faktoren er overordnet set en risikofaktor for det givne udfald

Se yderligere vejledning til aflæsning af tabel s. 14

Mekanismer

Samlet set viser studierne, at særligt deltagelse i organiserede sportsaktiviteter har en positiv betydning for unges mentale sundhed og trivsel. Mekanismerne bag dette er dog ikke velbelyst. Som et af studierne understreger, er det uklart, hvorvidt denne positive betydning af organiserede sportsaktiviteter skyldes selve den fysiske aktivitet, eller om det kan tilskrives sportsklubbernes kultur, f.eks. det sociale- og læringsmæssige miljø, der kendetegner sportsklubber (52). Deltagelse i sportsklubber betyder, at unge eksponeres for et miljø, hvor der dannes sociale relationer, og hvor deltagerne får mulighed for at lære at håndtere både at tabe og vinde. Sportsdeltagelse kan forbedre selvtilliden og tilliden til jævnaldrende generelt. Endvidere lærer unge om regler og disciplin i sporten (52). Disse faktorer kan medvirke til, at unge, der deltager i organiserede sportsaktiviteter, er mere tilbøjelige til at have en god mental sundhed og i højere grad trives (52). Desuden indikerer et studie, at forskellene i de organiserede og ikke-organiserede sportsaktiviteter ligger i de forskellige normer, værdier og strukturer, der kendetegner aktiviteterne (49). At deltage i organiseret sport betyder, at den unge er bundet af specifikke regler for f.eks. fair play og andre normer og værdier, der definerer konkurrencesport. Sporten finder sted under opsyn af trænere under strukturerede forhold, hvorimod f.eks. fitness eller andre former for ikke-organiserede sportsaktiviteter finder sted i mere ustrukturerede miljøer, som ikke på samme måde er bundet af normer og værdier, der er indlejret i de formelle organisationer.

Delkonklusion

Samlet set finder de seks studier, at faktorer inden for domænerne familie, venner og fritid, herunder forældres støtte og monitoreringsgrad, venners adfærd samt deltagelse i organiserede sportsaktiviteter, er betydningsfulde for unges mentale sundhed, trivsel, skolepræstationer og voldelig adfærd. De identificerede beskyttende faktorer og risikofaktorer er i overensstemmelse med de faktorer, der er identificeret som værende beskyttende faktorer og risikofaktorer for rusmiddelbrug. De tyder derfor på at være generiske faktorer, som kan overføres til andre tematikker, der vedrører ungdomslivet, bl.a. mobning i skolen. Ingen af de seks studier har evalueret effekten af den islandske model med udgangspunkt i de ovenstående udfald.

Diskussion

Rapporten er en kortlægning af den eksisterende litteratur, som undersøger betydningen af beskyttende faktorer for unges rusmiddelbrug inden for tre domæner; familie, venner og fritid. Desuden kortlægges den dokumenterede viden om effekten af den islandske model i forhold til at mindske rusmiddelbruget blandt unge. I dette kapitel opsummeres de overordnede fund, og der præsenteres metodiske forbehold ved kortlægningen samt identificerede videnshuller i gennemgangen af litteraturen omkring den islandske model.

Evidensen for den islandske model

Vi har identificeret et enkelt studie, som undersøger effekten af den islandske model i forhold til at mindske unges rusmiddelbrug i Island. Dette studie viser et større fald i alkoholforbrug blandt unge i kommuner, som har implementeret den islandske model, sammenlignet med unge i kommuner uden implementering. Der ses ingen forskelle i forhold til daglig rygning. Desuden viser studiet en forbedring i forekomsten af beskyttende faktorer inden for domænerne i den islandske model, herunder forældres viden om unges omgangskreds og unges deltagelse i organiserede sportsaktiviteter, og en reducere i forekomsten af risikofaktorer (f.eks. mindre festdeltagelse).

Der er en række væsentlige begrænsninger ved studiet, som skal tages i betragtning, når fundene skal fortolkes. Eksempelvis er det vanskeligt at vurdere, om kommunerne, som ikke har implementeret den islandske model, igangsatte andre forebyggende- eller sundhedsfremmende indsatser (uafhængigt af den islandske model), eller om kommunerne blev påvirket af omkringliggende kommuner, som implementerede modellen (kontaminationseffekt). Derudover var deltagelsesprocenten lav, og fem ud af ni interventionskommuner blev ekskluderet i studiet, da de kun til dels implementerede specifikke komponenter i den islandske model. For eksempel udformede disse kommuner rapporter, men dannede ikke rådgivende forældregrupper, eller kommunerne deltog kun i ét eller to år, men ikke i alle årene (1).

Beskyttende faktorer for rusmiddelbrug i den islandske model

Overordnet set viser fundene fra denne kortlægning, at de beskyttende faktorer, der indgår i den islandske model, er forbundet med et mindsket rusmiddelbrug blandt unge i alderen 13-16 år. Nedenfor præsenteres de vigtigste fundne faktorer inden for hvert domæne i vilkårlig rækkefølge.

Familiedomænet

- Forældres monitorering og kontrol samt øget tid brugt sammen med forældre anses for at være beskyttende faktorer for rusmiddelbrug blandt unge.
- Det er forbundet med en mindre sandsynlighed for, at unge bruger rusmidler, hvis der er en høj grad af sociale bånd mellem forældre og monitorering i lokalsamfundet. Dette ser ud til at være fordelagtigt, selv hvis den enkelte unges forældre ikke har tætte bånd til andre forældre i lokalsamfundet.

- Familiens rusmiddelbrug hænger også sammen med, om den unge ryger, men særligt stærke reaktioner fra forældre på rusmiddelbrug tyder på at have en vigtig beskyttende betydning for den unges rusmiddelbrug.

Vennedomænet

- Venners brug af rusmidler, venners positive holdninger til rusmiddelbrug samt oplevet støtte og opbakning fra venner kan karakteriseres som risikofaktorer for unges rusmiddelbrug.
- Oplevelsen af at anerkendelse, status og respekt fra venner og jævnaldrende ved at bruge rusmidler er en risikofaktor for unges rusmiddelbrug.

Fritidsdomænet

- Deltagelse i organiserede sports- og fritidsaktiviteter karakteriseres som en beskyttende faktor for unges brug af rusmidler. Desuden ses det, at unge, som går på en skole, hvor mange elever går til organiserede sportsaktiviteter, har en mindre sandsynlighed for selv at bruge rusmidler, uafhængigt af om den unge selv går til en organiseret sportsaktivitet.
- Deltagelse i fester, at være sent ude om aftenen og at hænge ud uden voksnes tilstedeværelse kan derimod anses som risikofaktorer for rusmiddelbrug blandt unge.

Sammenfatning på tværs af domænerne

Størstedelen af de inkluderende studier i denne kortlægning undersøger flere domæner på samme tid, mens enkelte studier undersøger faktorer udelukkende relateret til familiedomænet (23, 32, 35). Det vil sige, at langt størstedelen af de inkluderede studier har i deres analyse inkluderet faktorer, som relaterer sig til domænerne familie, venner og fritid, og resultaterne kan derfor give en indikation af samspillet af faktorer på tværs af domænerne i forhold til unges rusmiddelbrug.

Særligt venners rusmiddelbrug ser ud til at være den langt vigtigste faktor blandt både venne- og familiemæssige faktorer i forhold til unges rusmiddelbrug. Eksempelvis er venners rygning og fuldskab en markant stærkere risikofaktor for unges egen rygning og forbrug af alkohol sammenlignet med familiemæssige faktorer såsom forældres reaktioner på og brug af rusmidler (30, 32). Desuden er venners holdninger til at bruge rusmidler en vigtig risikofaktor for unges rygning. Studierne tyder derudover på, at forældres reaktioner på, at den unge bruger rusmidler samt oplevet respekt fra venner i forhold til at bruge rusmidler har en stærkere sammenhæng med unges rusmiddelbrug sammenlignet med andre familiemæssige faktorer, såsom forældres brug af rusmidler, forældres kontrol, tid brugt med forældre og støtte fra forældre samt oplevet støtte fra venner (30, 32). På tværs af de inkluderede studier ser det dog ud til, at faktorer relateret til både venner og familie har en selvstændig betydning for unges rusmiddelbrug, f.eks. at selvom man tager højde for faktorer relateret til vennedomænet, har det stadig en betydning, hvilken rolle forælderen har over for den unge, og i hvilken grad forælderen engagerer og involverer sig i den unges liv (34).

Fritidsdomænet ser også ud til at have en vigtig betydning for unges rusmiddelbrug. Faktisk indikerer to studier, at deltagelse i organiserede sports- og fritidsaktiviteter kan mindske betydningen af, at unge har manglende forældremonitorering og bruger begrænset tid med deres forældre samt at have venner, der bruger rusmidler, og som har positive holdninger i forhold til at bruge rusmidler

(13, 15). Det vil sige, at deltagelse i organiserede sports- og fritidsaktiviteter kan være en vigtig beskyttende faktor for rusmiddelbrug blandt unge, som oplever andre risikofaktorer, såsom at have venner, der deltager i risikoadfærd, eller at have forældre, som ikke monitorerer eller bruger tid sammen med dem. Disse mekanismer gør sig dog ikke gældende for ikke-organiserede sportsaktiviteter (13).

Det kan således have en væsentlig betydning, at de fritidsaktiviteter, som de unge deltager i, er organiserede og voksenstyrede, for at mindske sandsynligheden for, at unge engagerer sig i risikoadfærd som rusmiddelbrug (13). I to studier er der ingen sammenhæng fundet mellem forældres støtte og monitorering og unges rusmiddelbrug (15, 16). Fælles for disse studier er, at de undersøger faktorer inden for familiedomænet og fritidsdomænet i forhold til hinanden, og resultaterne kan tyde på, at inklusion af sports- og fritidsaktiviteter mindsker betydningen af de familiemæssige faktorer i forhold til unges rusmiddelbrug. Et enkelt studie genfinder dog ikke dette mønster (12); i dette studie er organiserede sportsaktiviteter ikke forbundet med at drikke alkohol, ryge hash eller tage amfetamin, men til gengæld er en række familiemæssige faktorer, herunder forældres monitorering og forældres sociale bånd til de unges venner og deres forældre, forbundet med rusmiddelbrug. Studiet er foretaget i Litauen, hvilket kan være med til at forklare de forskelligartede fund, da organiseringen af sportsaktiviteter i Litauen muligvis adskiller sig fra den islandske organisering.

Mekanismer på tværs af domænerne

Som ovenstående afsnit indikerer, er størstedelen af de undersøgte faktorer inden for familie-, venne- og fritidsdomænet forbundet med unges rusmiddelbrug. De teoretiske antagelser bag den islandske model er, at mange risikofaktorer og beskyttende faktorer vil overlape hinanden på et lokalsamfundsniveau. Fundene i denne kortlægning underbygger, at flere faktorer har en selvstændig betydning for unges rusmiddelbrug. Eksempelvis ses det, at hvis unge har venner, som bruger rusmidler, kan det stadig have en beskyttende betydning for unges rusmiddelbrug, hvis de har forældre, som bruger meget tid med dem (34). Desuden tyder det på, at støtte fra forældre og monitorering ikke kun mindsker sandsynligheden for rusmiddelbrug, men faktorerne kan også være forbundet med unges valg af venner. Unge, der oplever, at deres forældre er støttende, er f.eks. mindre tilbøjelige til at have venner, der bruger rusmidler (15).

Gennemgående for de inkluderede studier er, at mekanismer bag de fundne sammenhænge ikke er blevet undersøgt i studierne. Derimod beskriver en række af de inkluderede studier, hvordan faktorerne forventes at hænge sammen ud fra teoretiske antagelser. Særligt benyttes Colemans teori om social kapital til at forklare de fundne sammenhænge, som har et fokus på social kontrol, normer og sociale netværker (23). Blandt andet forventes det ud fra teorien, at unge med en høj grad af forældremonitorering vil deltage mindre i fester, og at unge med støttende forældre i højere grad vil adoptere deres forældres normer og værdier samt være mindre tilbøjelige til at tilpasse deres adfærd til jævnaldrendes. En høj grad af involvering fra forældres side i den unges liv skaber således en form for social kontrol, som gør, at unge i mindre grad vil være tilbøjelige til at engagere sig i risikoadfærd. Det kan ifølge teorien tolkes som en svagere tilknytning til forældre, hvis unge i høj grad bruger tid med deres venner eller deltager i anden risikoadfærd, f.eks. er ude til sent om aftenen eller hænger ud uden de voksnes tilstedeværelse. Colemans teori fokuserer desuden på den kollektive sociale kapital, som kan forstås som forældres sociale bånd i lokalsamfundet. Denne form for social kapital er særlig vigtig for trivslen hos unge, da forældre til unge i et lokalsamfund er

bedre i stand til at etablere normer for rusmiddelbrug, når de kender hinanden godt (16). Disse bånd kan ligeledes ses som en form for social kontrol over unges aktiviteter og giver mulighed for, at forældre i højere grad kan styre unge mod mere hensigtsmæssig adfærd og socialt accepterede værdier. Samme mekanismer diskuteres i forhold til sports- og fritidsaktiviteter. Her argumenterer forfatterne til de inkluderede studier, at fritidsaktiviteter er kendetegnet ved værdier, normer og ritualer, der former unges adfærd og skaber forskellige typer af social kapital (15). I den forbindelse anses organiserede sports- og fritidsklubber som vigtige aktører i skabelsen af social kapital, der kan være i overensstemmelse med forældres normer og værdier, da disse aktiviteter igangsættes af voksne med forældreligende ansvar (16).

Metodiske overvejelser

Der er nogle generelle metodiske udfordringer og begrænsninger ved den udvalgte litteratur. Det drejer sig særligt om typen af studierne. For det første er størstedelen af de inkluderede studier tværsnitstudier, hvorfor det er vanskeligt at sige noget om årsagssammenhænge. Denne udfordring kommer særligt til udtryk, når vi skal prøve at forstå årsagerne til de identificerede sammenhænge. Et eksempel, hvor vi mangler viden om de fundne sammenhænge er i forhold til domænet venner. Hvorvidt unge vælger venner, der ligner dem selv i forhold til risikoadfærd m.m., eller om de bliver socialiseret og påvirket af vennerne i forhold til deres adfærd og valg, er ikke muligt at konkludere ud fra studierne grundet deres studiedesign. Unge kan altså i forvejen have et rusmiddelbrug, der som sådan ikke er påvirket af deres venners brug af rusmidler, hvorfor det vil være en fejlslutning at konkludere, at unges venner er en risikofaktor for at påbegynde et rusmiddelbrug. En anden begrænsning er, at data i langt de fleste tilfælde stammer fra samme studiepopulation i Island, og at artiklerne er skrevet af de samme forfattere. Derudover har kun to studier undersøgt sammenhængene blandt andre unge end islandske unge. De to studier har undersøgt beskyttende faktorerers sammenhæng med rusmiddelbrug blandt litauiske unge og unge fra USA. Desuden er størstedelen af studierne resultater baseret på data, der er af ældre dato (mere end 10 år). Kun enkelte studier har brugt data, der er indsamlet inden for de seneste år (2018 og 2019).

Der kan desuden forekomme begrænsninger ved nærværende kortlægning af litteraturen omhandlede den islandske model. Blandt andet er der udelukkende inddraget publicerede studier fra hjemmesiden dedikeret til den islandske model (27) og fra de to udvalgte videnskabelige databaser. Desuden er der i de videnskabelige databaser inkluderet litteratur, som er skrevet på engelsk, dansk, norsk eller svensk. Således er litteratur skrevet på f.eks. islandsk ikke medtaget i kortlægningen, hvor det kunne formodes, at der eksisterer interne eller nationale rapporter, som beskriver eller udforsker den islandske model. Desuden har andre lande, f.eks. Chile, implementeret den islandske model, men da den eneste udgivelse omkring dens virke og implementering i landet er udgivet på spansk (54), er den ikke beskrevet i denne kortlægning.

Videnshuller

Som beskrevet er en metodisk begrænsning ved studierne, at størstedelen er tværsnitstudier, hvilket vil sige, at studierne måler forekomsten af beskyttende faktorer og risikofaktorer samt rusmiddelbrug blandt unge på samme tidspunkt. For at kunne sige noget om årsagssammenhænge mellem unges rusmiddelbrug og beskyttende faktorer i den islandske model, er det nødvendigt, at

der indsamles mere viden fra kohortestudier, hvor unge, der er eksponeret for elementer af den islandske model, indgår. Dette vil både være fordelagtigt i Island og i andre lande, herunder Danmark.

Der er endvidere behov for studier, der undersøger implementeringen af den islandske model. Der er kun et enkelt studie, der har evalueret implementeringen af den islandske model i Island (5). Denne evaluering viser, som tidligere nævnt, en god effekt af modellen, men inkluderer kun omkring 14 % af studiepopulationen grundet strikse inklusionskriterier. Andre studier har i stedet testet tendenser over tid blandt den islandske population i forhold til rusmiddelbrug og beskyttende faktorer, og hvordan de interagerer over tid (1, 12). Selvom den islandske model er blevet implementeret rundt om i verden, mangler der studier, der dokumenterer dens effekt i en anden kontekst end Island. Således efterlades et stort videnshul i forhold til at forstå modellens effekt. Det vil også være værdifuldt, at der igangsættes studier, der dokumenterer tendenser i rusmiddelbrug og indikatorer for beskyttende faktorer og risikofaktorer i lande uden for Island, hvor modellen er implementeret. Denne viden er på nuværende tidspunkt begrænset.

Der er samtidig et fravær af studier, der har undersøgt effekten af konkrete aktiviteter i modellen, hvorfor der mangler viden om de aktive ingredienser i den islandske model, herunder mekanismerne, der ligger bag de observerede sammenhænge. Eksempelvis peger et af studierne på, at der med fordel kan undersøges, hvorvidt den statsfinansierede abonnementsordning til organiserede fritidsaktiviteter påvirker deltagelsen i organiserede fritidsaktiviteter (51). I nogle kommuner i Island, f.eks. i Reykjavik, opmuntres unge til at deltage i organiseret ungdomsarbejde og sportsaktiviteter ved at tilbyde unge forudbetalte fritidskort udstedt af staten til deltagelse i disse aktiviteter. Det vil være interessant at undersøge, hvorvidt og hvordan disse indsatser påvirker sportsdeltagelsen blandt unge, da de har til formål at tilskynde organiseret fysisk aktivitet samt sikre, at unge med forskellige socioøkonomiske baggrunde har lige muligheder for deltagelse.

Desuden mangler der viden om, hvordan strukturelle indsatser på nationalt plan i Island, som er implementeret parallelt med den islandske model, har påvirket resultaterne. Det er muligt, at de identificerede resultater også på sin vis kan tilskrives de strukturelle indsatser på nationalt plan. Hvorvidt lande, der endnu ikke har vidtrækkende strukturelle indsatser mod rusmiddelbrug, kan opnå lignende succes med komponenterne i den islandske model, er derfor endnu uvist.

Endelig kan det fremhæves, at den identificerede litteratur omhandler 13-16-årige. Betydningen af beskyttende faktorer for unge i ældre aldersgrupper, herunder unge på gymnasier og på andre ungdomsuddannelser, er dermed ikke kortlagt. Det er ikke muligt på baggrund af denne kortlægning at udtale sig om, hvad der sker, når unge overgår til en ungdomsuddannelse, og om det er de samme beskyttende faktorer, der her er på spil i forhold til rusmiddelbrug.

Perspektivering

Overordnet set finder denne kortlægning, at faktorer identificeret inden for domænerne familie, venner og fritid har betydning for unges brug af rusmidler, herunder rygning, alkohol og hash. Der ved understøtter kortlægningens fund, at faktorer i de domæner, der udgør den islandske model, er vigtige at fokusere på i forebyggelsen af rusmiddelbrug blandt unge. Et væsentligt fund på tværs af studier er, at det ser ud til at være værdifuldt at opmuntre forældre til at have øjne på, hvor de unge er, og hvem de er sammen med om aftenen, samt at kende til de unges venner og deres forældre. Desuden er det vigtigt, at forældre tilbringer tid med de unge. De inkluderede studier viser, at det også er af beskyttende karakter, hvis unge deltager i en form for organiseret sports- eller fritidsaktivitet. Deltagelse i disse aktiviteter kan både fungere som selvstændige beskyttende faktorer for den unges brug af rusmidler og samtidig mindske betydningen af andre risikofaktorer for rusmiddelbrug, f.eks. hvis unge omgås med venner og andre jævnaldrende, der bruger rusmidler og har positive holdninger til rusmiddelbrug. I den forbindelse er det derfor vigtigt at arbejde med rammerne for at rekruttere og fastholde unge i organiserede sports- og fritidsaktiviteter.

Størstedelen af de inkluderede studier er fra Island, og resultaterne er derfor næsten udelukkende baseret på islandske data. Resultaterne af denne kortlægning kan derfor være kontekstafhængige, hvilket er vigtigt at have for øje i arbejdet med at implementere komponenter af den islandske model i Danmark. Det er således nødvendigt at gøre sig overvejelser om, hvorvidt indsatser implementeret i Island kan overføres til danske forhold. Island er på mange måder et unikt land og kan adskille sig fra Danmark i forhold til struktur og organisering af lokalsamfund, befolkningsstørrelse og samarbejde på tværs af diverse aktører. Eksempelvis beskrives det, at Island har en befolkningsstørrelse på ca. 350.000 indbyggere, og at befolkningen er relativt homogen (55). Disse faktorer kan være gavnlige i den landsdækkende implementering og formidling af modellen i Island. Ligeledes er det muligt, at flere af den islandske models kernekomponenter er kontekstbetinget, f.eks. har Island en forældreforening, som blev dannet i starten af 1990'erne, og som har været med til at mobilisere de sociale bånd mellem forældre i lokalsamfund og muliggjort arbejdet med værdier og normer hos forældre. Det dynamiske datadrevne arbejde med forebyggelse, hvor det anbefales, at der indsamles og analyseres data om unges adfærd årligt, kan være særligt velegnet i et samfund som Island. På grund af Islands størrelse, organisering og struktur kan processer igangsættes hurtigt i Island, og en hel cyklus af den islandske model kan afsluttes på bare et år. Desuden beskrives det, at afstanden mellem beslutningstagere og lokalsamfundet er lille. Det er dermed vigtigt at holde sig for øje, at modellen er baseret på hurtig handling og drevet af eksisterende islandske værdier om samarbejde og roller til alle (55). Der er samtidig en tradition for at integrere forskning, politik og praksis, hvilket i høj grad har været med til at gøre modellen implementeringsdygtig i Island. Dertil kommer, at de grundlæggende antagelser i den islandske model, som f.eks. at individer og lokalsamfund skal bidrage til samfundsmæssige ændringer, er i tæt overensstemmelse med islandske kulturelle værdier om indbyrdes afhængighed og samarbejde (56). Desuden kan der være andre værdier og normer omkring brugen af rusmidler blandt forældre, unge og i samfundet generelt, der kan have betydning for fundene.

Implementering af den islandske model i andre lande

Der er begrænset viden om overførbareheden af den islandske model til andre lande, da ingen studier har evalueret den islandske models effekt som en samlet model i andre lande. Selvom den islandske model er blevet implementeret i 34 lande rundt om i verdenen, herunder Litauen, Australien, Canada og Chile, har vi ikke kunnet identificere, hvordan modellen virker i en anden kontekst end den islandske. Desuden skal man have in mente, at de risikofaktorer og beskyttende faktorer, der knytter sig til de tre domæner, og som den islandske model lægger særligt vægt på, ikke nødvendigvis er tilsvarende i andre lande og i andre samfund. Der kan således være andre styrker og begrænsninger, der skal indtænkes i planlægningen af konkrete indsatser rettet mod unges rusmiddelbrug.

Et eksempel på et land, som arbejder med den islandske model, er Canada, som på nuværende tidspunkt i gang med at indføre og tilpasse den islandske model til den canadiske kontekst (7). Det canadiske arbejde med modellen adskiller sig fra den oprindelige islandske model, da de i Canada har fokuseret på at inkludere de unge selv i forebyggelsesarbejdet og i implementeringsprocessen. Unge indgår som en væsentlig aktør i tilpasningen og i arbejdet med at implementere aktiviteterne, og deres perspektiver bliver centrale for processen. Der etableres partnerskaber mellem de unge og de voksne, og der udvikles politikker og procedurer samt kapacitetsopbygning mellem parterne, der skal understøtte inddragelsen af unges perspektiver. Det er sygeplejersker med en folkesundhedsvidenskabelig profil (på engelsk: public health nurses), der står for at facilitere rekrutteringen af unge til ungerådgivningsgrupper. Der er endnu ikke udgivet publikationer omkring effekten af modellen i Canada.

Et andet eksempel er Grønlands arbejde med den islandske model. I Qeqqata Kommunia, en kommune i det vestlige Grønland, er der grundet skolebørns høje brug af rusmidler, opstået et kommunalt incitament til at forbedre sundheden i målgruppen efter inspiration fra især Island. Qeqqata Kommunia, Paarisa (Socialstyrelsen) og Center for Folkesundhed i Grønland fra Statens Institut for Folkesundhed på SDU har derfor indgået et partnerskab med henblik på at fremme trivslen blandt børn og unge ved at arbejde med sunde og inkluderende fællesskaber med et særligt fokus på at forebygge mobning og mindske brugen af rusmidler. Der er i første omgang primært fokus på 5.-10.-klasserne (svarende til 4.-9. klasse i den danske folkeskole). Arbejdet i partnerskabet er inspireret af den islandske model ved blandt andet at have fokus på at etablere sammenhængende indsatser, der berører flere domæner i unges liv, herunder skolen, fritidslivet og familien (6). Partnerskabet er baseret på et princip om samskabelse, hvor alle tre parter bidrager til at nå et fælles mål og sikre en lokalforankret og evidensbaseret indsats, der bygger på lokale styrker og værdier i kommunen. Partnerskabets samarbejdsmodel om børn og unges trivsel samt forebyggelse af rusmidler kaldes "Qeqqata-modellen".

Arbejdet i partnerskabet med Qeqqata-modellen har stor lokal opbakning og national bevågenhed. I det forgangne år er der gennemført dialogmøder med borgerne og de lokale elevråd i alle byer og bygder i kommunen, der har til formål at kortlægge lokale styrker og værdier. Der er gennemført en ekstra HBSC-undersøgelse for skolebørn (*Skolebørnsundersøgelsen*) for at få aktuelle tal efter kommunens ønske, og der er gennemført en analyse af implementeringskapaciteten ud fra interviews med medarbejdere, foreninger og andre nøglepersoner i kommunen. Der er desuden afholdt forældremøder på skolerne i kommunens byer for blandt andet at engagere forældrene i projektet.

På disse møder blev forældrenes engagement konkretiseret i forældreaftaler om, hvordan forældre i samarbejde kan støtte op om at øge trivslen og mindske brugen af rusmidler. På baggrund af dataindsamlingen, erfaringer og yderligere dialog med borgerne er næste skridt sammen at udvikle og implementere en indsats baseret på lokale styrker og værdier, der fremmer sunde og inkluderende fællesskaber uden brug af rusmidler blandt børn og unge i Qeqqata Kommunia.

Overførbare af den islandske model til Danmark

Med udgangspunkt i fundene, som denne kortlægning præsenterer, er der potentiale for, at en række faktorer inden for domænerne familie, venner og fritid kan spille en væsentlig rolle i forebyggelsen af rusmidler blandt danske unge. Modellen er ikke tiltænkt som en "onesize fits all" model, men skal tilpasses den lokale kontekst og i forhold til eksisterende ressourcer i de enkelte lokalsamfund. Den islandske model skal altså mere anses som en værktøjskasse, og hvilket værktøj der tages i brug, vil afhænge af lokalsamfundets individuelle strukturer, problematikker, værdier og normer. Lokalsamfund kan adskille sig fra hinanden med hensyn til struktur og kapacitet til at engagere sig i forebyggelsesarbejdet, hvilket gør det essentielt nøje at udvælge, hvilke faktorer der skal fokuseres på (57). I det følgende præsenteres først en række handlingsorienterede anvisninger til rammen for forebyggelsesarbejdet i Danmark og dernæst forslag til handling i arbejdet med beskyttende faktorer i en dansk kontekst.

Handlingsorienterede anvisninger til rammen for forebyggelsesarbejdet

Fælles for de principper, der ligger til grund for den islandske model, er et særligt fokus på at inddrage aktører på forskellige samfundsniveauer i bekæmpelsen af rusmidler. Formålet er således at skabe en helhedsorienteret indsats og et stærkt samarbejde på tværs af de arenaer, der udgør unges liv. En vigtig strategi i denne forbindelse er involvering af familier, skoler og lokalsamfund som helhed i forebyggelsen af rusmiddelbrug blandt unge. Desuden er der fokus på inddragelse af forskere, politikere, praktikere og beslutningstagere, så indsatser trækker på forskellige perspektiver og kompetencer (6). Det er ikke en ny tankegang i Danmark at arbejde med rusmiddelforebyggelse med fokus på helhedsorienterede indsatser – dét, der også karakteriseres som systemorienterede indsatser. Det er også hensigten i Sundhedsstyrelsens arbejde med *Fælles om ungelivet*, som drager inspiration fra den islandske model. Her tages udgangspunkt i at bevæge sig fra lineære til helhedsorienteret tilgange, fra enkeltstående interventioner til interventioner på flere niveauer, fokus på påvirkning af underliggende drivere, engagering, ejerskab og inddragelse af lokalsamfund, og fælles udforskning af problemer og løsninger gennem samskabelse (58). I en dansk kontekst er der allerede gjort vigtige erfaringer med inddragelsen af forskellige niveauer og aktører i sundhedsfremme- og forebyggelsesregi, som der kan trækkes på i forebyggelsen af unges rusmiddelbrug. I den danske indsats *ABC for mental sundhed* arbejdes der med at fremme befolkningens mentale sundhed med udgangspunkt i et stærkt partnerskab på tværs af kommuner, foreninger, organisationer og forskere, der arbejder sammen ud fra en fælles forskningsbaseret forståelses- og arbejdsramme. En evaluering af indsatsen viser, at gennem et fælles sprog og bevidsthed om, hvad mental sundhed er, og hvordan der kan arbejdes med at fremme den mentale sundhed, er det lykkedes at gøre det lettere at arbejde med mental sundhedsfremme i praksis, både internt i egen organisation såvel som på tværs af organisatoriske skel (59). Nogle af disse erfaringer kan muligvis overføres til rusmiddelområdet, og der kan trækkes på eksisterende samarbejder.

Nedenfor præsenteres handleanvisninger til rammen omkring forebyggelsesarbejdet (tabel 10). Det er vigtigt at bemærke, at vi ud fra kortlægningens resultater ikke kan drage konklusioner om, hvilke bestemte aktiviteter der er mere fordelagtige end andre, da de identificerede studier ikke har evalueret aktiviteternes effekt. De nedenstående handleanvisninger er derfor baseret på arbejdet med den islandske model i Island og andre lande, erfaringer fra pilotkommunerne, som er en del af *Fælles om ungelivet*, samt erfaringer fra ekspertgruppen.

Tabel 10. Handlingsorienterede anvisninger til rammen for forebyggelsesarbejdet

Mål	Forslag til handling
Etablere en fælles lokal forståelsesramme om rusmiddelforebyggelsen	Kortlægge samarbejdsrelationer. Udvikle stærke partnerskaber blandt beslutningstagere, forskere, praktikere og lokalsamfundet.
Inddrage forældre aktivt i alle faser og styrke forældres kompetencer til at arbejde med de unges rusmiddelbrug	Forældrepaneler, der inddrages i udformningen af indsatser og implementeringen af aktiviteter. Forældreorganisationer og anden inddragelse af forældre, hvor fælles målsætninger og rammer for deres unges liv aftales.
Inddrage foreningslivet og styrke foreningslivets kompetencer til at arbejde med de unges rusmiddelbrug	Foreningspaneler, hvor aktører i foreningslivet involveres og inddrages i udformningen af indsatser og implementeringen af aktiviteter. Etablere et samarbejde med foreningslivet omkring tilbud til unge og understøtte foreningslivets kompetencer i at arbejde med sunde og trivselsfremmende fællesskaber for de unge. Italesætte rusmiddelkultur og rusmiddelpolitik.
Inddrage unge aktivt i alle faser og styrke de unges kompetencer inden for rusmiddelforebyggelse	Ungepaneler, der inddrages i udformningen af indsatser og implementeringen af aktiviteter. Uddanne unge i rusmidler og i hvilke mekanismer, der knytter sig til rusmiddelbrug.
Understøtte og fastholde den strukturelle forebyggelse i forhold til rusmidler	Fastholde nuværende arbejde med røgfri miljøer og politikker – og udvid til at omfavne alkoholfri miljøer og politikker.
Indsamle erfaringer fra danske indsatser og monitorere udviklingen i rusmiddelbrug løbende	Kortlægge eksisterende danske indsatser, både de evidensbaserede og kommunale cases. Dokumentere udvikling i rusmiddelbrug og beskyttende og risikofaktorer blandt unge.
Sikre at komponenterne i modellen kan overføres og gennemføres i Danmark	Sikre en tydelig rollefordeling og udveksling af viden på tværs af organisatoriske skel. Tilpasning af aktiviteter og indsatser til den lokale kontekst (f.eks. til den enkelte kommune).

Forslag til handling i arbejdet med beskyttende faktorer i en dansk kontekst

Ligesom det ikke er nyt, at vi i Danmark arbejder ud fra en systemisk tankegang til forebyggelse og sundhedsfremme, er det heller ikke nyt at have fokus på familiemæssige forhold, fritidslivet og venners betydning, når vi i Danmark arbejder med forebyggelse og sundhedsfremme. Nedenfor præsenteres konkrete muligheder og udfordringer i arbejdet med at fremme de identificerede beskyttende faktorer i den islandske model (tabel 11-13). Fokusområderne er identificeret ud fra dialog med pilotkommuner og ekspertgruppen, og listen er derfor ikke udtømmende.

Tabel 11. Muligheder og udfordringer i arbejdet med beskyttende faktorer inden for familiedomænet

Familiedomænet	Muligheder	Udfordringer
Forældre opfordres til at have dialog med den unge om, hvor de er om aftenen, og hvem de er sammen med (forældremonitorering)	Italesætte vigtigheden i, at forældre følger med i de unges liv, herunder at de ved, hvor de er om aftenen, og hvem de er sammen med. Det er vigtigt, at det ikke italesættes som, at forældre skal kontrollere den unge.	Monitorering kan modarbejde unges ønsker om selvstændiggørelse og tilliden mellem de unge og forældrene. Hvordan kan forældre finde en god balance mellem at skabe tillid, vise interesse for den unges liv og have øjne på, hvem de unge er sammen med om aftenen, og hvor de er henne?
Forældre opfordres til at involvere sig i den unges sociale liv og i lokalsamfundet, f.eks. opfordres forældre til at lære forældrene til de unges venner at kende samt de unges venner	Italesætte over for forældre deres vigtige betydning for unges adfærd og valg, selv når de unge begynder at blive ældre og rette sig mod jævnaldrende, f.eks. opfordres forældre til at lære den unges venner og venners forældre at kende for således i højere grad at være involveret og engageret i den unges liv. Forældre kan have brug for at få mere viden om, hvilken betydning deres rolle som forældre har og at få konkrete handleanvisninger.	
Forældre opfordres til at tilbringe tid sammen med den unge	Tid med forældre kan muligvis overføres til, at de unge skal have voksne rollemodeller i generel forstand. Det behøver således ikke nødvendigvis at være forældre, men kan være andre voksne, f.eks. voksne i det organiserede fritidsliv i ungdomsklubber og i foreningslivet. Italesætte at forældre kan være til stede og give støtte til de unge på mange forskellige måder.	Det er vigtigt, at forældrene tilbringer tid med de unge, men er det kvalitetstid eller blot mængden af tid? Er det ligegyldigt, hvad der laves med de unge? Og vil de unge gerne bruge tid med forældrene, når de gerne vil stå på egne ben?

<p>Forældre opfordres til at tilbringe tid sammen med den unge</p>	<p>Fokus på at identificere fælles snitflader forældre og unge imellem. Hvad kan unge og voksne lave sammen, så de tilbringer mere tid sammen? Fælles aktiviteter, som begge parter synes er spændende samt integrering af forældrene i unges ungdomsliv. Tid mellem forældre og unge skal også foregå på de unges præmisser.</p>	
<p>Forældre opfordres til at have stærke reaktioner mod unges brug af rusmidler, f.eks. ved at italesætte, at de er imod, at den unge bruger rusmidler</p>	<p>Fokus på at klæde forældre på til at tage snakken med den unge om at bruge rusmidler.</p> <p>Fokus på at arbejde med forældres eget rusmiddelbrug og holdninger til at bruge rusmidler.</p> <p>Afdække alkoholkulturen blandt danske forældre, og hvordan der kan skabes en forandring. Data kan f.eks. præsenteres til forældre og formidles via bl.a. webinarer målrettet forældre, og der kan skabes partnerskaber med skoler.</p>	<p>Det er vigtigt, at forældre har stærke reaktioner mod brugen af rusmidler, men hvad er "en stærk reaktion?". Er det følelsesmæssige reaktioner eller en skideballe? Disse forskelle er ikke belyst i litteraturen.</p>

Tabel 12. Muligheder og udfordringer i arbejdet med beskyttende faktorer inden for vennedomænet

Vennedomænet	Muligheder	Udfordringer
<p>Venners rusmiddelbrug</p> <p>Venners holdninger til og opfattelse af rusmidler</p> <p>Rusmiddelbrug blandt jævnaldrende på skoleniveau</p>	<p>At gøre ting med venner fremfor blot at være sammen med venner, f.eks. kan venner være deltagende sammen og skabende sammen.</p> <p>Finde fælles aktiviteter, som ikke har f.eks. alkohol som et samlende element både i vennegrupper samt på skole- og foreningsniveau.</p> <p>Afdække, hvordan man kan arbejde med fællesskaber, der ikke inkluderer rusmiddelbrug.</p>	<p>Disse faktorer betegnes alle som risikofaktorer.</p> <p>Der mangler således generelt viden om beskyttende faktorer inden for vennedomænet, og hvordan der kan arbejdes med faktorer inden for dette domæne.</p>

Tabel 13. Muligheder og udfordringer i arbejdet med beskyttende faktorer inden for fritidsdomænet

Fritidsdomænet	Muligheder	Udfordringer
Deltagelse i organiserede sports- og fritidsaktiviteter	<p>Fokus på at skabe samarbejder på tværs af fitnesscentre og foreningslivet og skabe en bedre fitnesskultur. Dette kan handle om fælles og billigere kontingent samt at overføre de sociale fællesskaber, der eksisterer i foreningslivet, til fitnesscentre og det uorganiserede foreningsliv. Der skal være en opmærksomhed på, at samarbejdet igangsættes, inden unge melder sig ud af foreningslivet.</p> <p>Fastholdelse af børn og unge i organiserede sports- og fritidsaktiviteter.</p> <p>Fokus på samarbejde mellem trænere og forældre for at sikre, at de er på linje omkring unges brug af rusmidler. Trænere og forældre skal "klædes på" i forhold til italesættelse omkring f.eks. alkohol.</p> <p>Afdække, hvilke rammer der kendetegner fitnesscentrene. Kan man f.eks. arbejde med, at fitness i højere grad bliver voksenstyret?</p> <p>Afdække, hvilken kultur, der er omkring rusmidler i de enkelte foreninger og i forskellige typer af foreninger, f.eks. alkoholpolitikker.</p> <p>Afdække, hvordan forældre kan samarbejde med foreningerne.</p>	<p>Fitness kan være en større arena end foreningslivet blandt nogle grupper af unge, og de selvorganiserede aktiviteter (f.eks. fitnesscentre) fylder meget blandt unge i udskolingen. Hvordan kan det selvorganiserede område, herunder fitnesscentrene, blive en beskyttende faktor? Kan der gøres noget, så der kommer mere voksenstyring på?</p> <p>Der er forskellige normer og værdier internt i foreningerne, som kan modarbejde forebyggelsesarbejdet.</p>
Festlig livsstil, herunder ude til sent om aftenen, hænge ud uden voksnes tilstedeværelse	<p>Fokus på aktiviteter, hvor f.eks. alkohol ikke spiller en central rolle som samlende element – både i skole- og foreningsregi samt i ungdomsklubber.</p>	

Overordnet set viser kortlægningen, at de undersøgte faktorer inden for domænerne i den islandske model – familie, venner og fritid – har betydning for unges rusmiddelbrug. Således underbygger fundene antagelsen om, at unges rusmiddelbrug er påvirket fra flere forskellige sider, og dermed skal forebyggelsesarbejdet også tage højde for denne kompleksitet i udviklingen af risikoadfærd blandt unge. Forebyggelsesarbejdet skal derfor have fokus på at sætte ind på flere forskellige niveauer i de domæner, som omgiver den unge. Principperne, som ligger til grund for den islandske model, har ligeledes et overordnet fokus på en helhedsorienteret indsats, hvori der igangsættes initiativer på flere niveauer og med inklusion af diverse aktører med henblik på at ændre unges adfærd, dvs. at mindske risikoadfærd og fremme en hensigtsmæssig udvikling ved at styrke beskyttende faktorer omkring den unge. Meget af denne slags rammesættende arbejde foregår alle-

rede i en dansk kontekst, og andre eksisterende danske indsatser har fokus på stærke partnerskaber på tværs af foreningslivet, kommuner, forskere m.m. Der kan muligvis drages inspiration fra disse initiativer i arbejdet med unges rusmiddelbrug i Danmark. Der er dog identificeret en række videnskuller i forhold til at igangsætte lignende forebyggelsesinitiativer i Danmark, som der er gjort i Island. Disse omfatter blandt andet, hvordan unge rekrutteres til og fastholdes i aktiviteter, som kan være et positivt samlingspunkt, hvor rusmidler ikke spiller en central rolle, samt hvordan sports- og fritidsaktiviteter konkret bør organiseres for at opnå positive effekter, herunder det voksenstyrede element. Desuden mangler der viden om den eksisterende forældrekultur samt betydningen af forældre kulturen for unges rusmiddelbrug i Danmark.

Litteraturliste

1. Kristjansson AL, Sigfusdottir ID, Thorlindsson T, Mann MJ, Sigfusson J, Allegrante JP. Population trends in smoking, alcohol use and primary prevention variables among adolescents in Iceland, 1997-2014. *Addiction*. 2016;111(4):645-52.
2. Hibell B, Andersson B, Bjarnason T, Kokkevi A, Morgan M, Narusk A, et al. The 1995 ESPAD report. Alcohol and other drug use among students in 26 European countries. 1997.
3. Kraus L, Nociar A. ESPAD report 2015: results from the European school survey project on alcohol and other drugs: European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction; 2016.
4. ESPAD Group. ESPAD Report 2019: Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs. 2020.
5. Kristjansson AL, James JE, Allegrante JP, Sigfusdottir ID, Helgason AR. Adolescent substance use, parental monitoring, and leisure-time activities: 12-year outcomes of primary prevention in Iceland. *Preventive Medicine*. 2010;51(2):168-71.
6. Kristjansson AL, Mann MJ, Sigfusson J, Thorisdottir IE, Allegrante JP, Sigfusdottir ID. Development and guiding principles of the Icelandic model for preventing adolescent substance use. *Health Promotion Practice*. 2020;21(1):62-9.
7. Halsall T, Lachance L, Kristjansson AL. Examining the implementation of the Icelandic model for primary prevention of substance use in a rural Canadian community: a study protocol. *BMC Public Health*. 2020;20(1).
8. Kristjansson AL, Lilly CL, Thorisdottir IE, Allegrante JP, Mann MJ, Sigfusson J, et al. Testing risk and protective factor assumptions in the Icelandic model of adolescent substance use prevention. *Health Education Research*. 2021.
9. Sundhedsstyrelsen. Den Islandske model 2020 [Available from: <https://www.sst.dk/da/faellesomungelivet/den-islandske-model>]
10. Sigfusdottir ID, Kristjansson AL, Gudmundsdottir ML, Allegrante JP. Substance use prevention through school and community-based health promotion: a transdisciplinary approach from Iceland. *Global Health Promotion*. 2011;18(3):23-6.
11. Vestbo J, Pisinger C, Bast LS, Gyrd-Hansen D. Forebyggelse af rygning blandt børn og unge. *Hvad virker?* 2018.
12. Asgeirsdottir BB, Kristjansson AL, Sigfusson J, Allegrante JP, Sigfusdottir ID. Trends in substance use and primary prevention variables among adolescents in Lithuania, 2006-19. *European Journal of Public Health*. 2020.
13. Halldorsson V, Thorlindsson T, Sigfusdottir ID. Adolescent sport participation and alcohol use: The importance of sport organization and the wider social context. *International Review for the Sociology of Sport*. 2014;49(3-4):311-30.
14. Kristjansson AL, Mann MJ, Smith ML, Sigfusdottir ID. Social profile of middle school-aged adolescents who use electronic cigarettes: implications for primary prevention. *Prevention Science*. 2018;19(6):805-12.

15. Thorlindsson T, Bernburg JG. Peer groups and substance use: examining the direct and interactive effect of leisure activity. *Adolescence*. 2006;41(162):321-39.
16. Thorlindsson T, Bjarnason T, Sigfusdottir ID. Individual and community processes of social closure: a study of adolescent academic achievement and alcohol use. *Acta Sociologica*. 2007;50(2):161-78.
17. Engels RC, Ter Bogt T. Influences of risk behaviors on the quality of peer relations in adolescence. *Journal of Youth and Adolescence*. 2001;30(6):675-95.
18. Balvig F, Holmberg L, Sørensen A-S. Ringstedforsøget. Livsstil og forebyggelse i lokalsamfundet. Jurist-og Økonomforbundets Forlag; 2005.
19. Akers RL, Krohn MD, Lanza-Kaduce L, Radosevich M. Social learning and deviant behavior: a specific test of a general theory. *Contemporary Masters in Criminology*. 1995:187-214.
20. Hirschi T. *Causes of delinquency*: University of California Press; 1967.
21. Merton RK. Social structure and anomie. *American Sociological Review*. 1938;3(5):672-82.
22. Bjørnstrup V, Matthiesen T, Skov OB. *Fra drengestreger til bandekrig - Perspektiver på kriminalitet*: Columbus; 2017.
23. Coleman JS. Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*. 1988;94:S95-S120.
24. Østergaard SV, Steensgaard AB, Hansen AT, Henze-Pedersen S, Østergaard J. *På vej mod ungdomskriminalitet: Hvilke faktorer i barndommen gør en forskel?* ; 2015.
25. O'Connell ME, Boat T, Warner KE. *Preventing mental, emotional, and behavioral disorders among young people: progress and possibilities*: Citeseer; 2009.
26. Tønnesen H, Søndergaard L, Jørgensen T, Overgaard D, Kristensen I, Barfod S, et al. *Terminologi: Forebyggelse, sundhedsfremme og folkesundhed*. 2005.
27. Det Islandske Center for Socialforskning og Analyse. *Publications 2021* [Available from: <https://planetyouth.org/the-method/publications/>]
28. Babineau J. Product review: covidence (systematic review software). *Journal of the Canadian Health Libraries Association*. 2014;35(2):68-71.
29. Bjarnason T, Thorlindsson T, Sigfusdottir ID, Welch MR. Familial and religious influences on adolescent alcohol use: a multi-level study of students and school communities. *Social Forces*. 2005;84(1):375-90.
30. Kristjansson AL, Sigfusdottir ID, James JE, Allegrante JP, Helgason AR. Perceived parental reactions and peer respect as predictors of adolescent cigarette smoking and alcohol use. *Addictive Behaviors*. 2010;35(3):256-9.
31. Heimisdottir J, Vilhjalmsón R, Kristjansdóttir G, Meyrowitsch DW. The social context of drunkenness in mid-adolescence. *Scandinavian Journal of Public Health*. 2010;38(3):291-8.
32. Kristjansson AL, Sigfusdottir ID, Allegrante JP, Helgason AR. Social correlates of cigarette smoking among Icelandic adolescents: a population-based cross-sectional study. *BMC Public Health*. 2008;8.
33. Bernburg JG, Thorlindsson T, Sigfusdottir ID. The neighborhood effects of disrupted family processes on adolescent substance use. *Social Science and Medicine*. 2009;69(1):129-37.

34. Kristjansson AL, Sigfusdottir ID, Allegrante JP. Adolescent substance use and peer use: a multilevel analysis of cross-sectional population data. *Substance Abuse: Treatment, Prevention, and Policy*. 2013;8(1).
35. Kristjansson AL, Sigfusdottir ID, Allegrante JP, Helgason AR. Parental divorce and adolescent cigarette smoking and alcohol use: assessing the importance of family conflict. *Acta Paediatrica, International Journal of Paediatrics*. 2009;98(3):537-42.
36. Thorlindsson T, Valdimarsdottir M, Hrafn Jonsson S. Community social structure, social capital and adolescent smoking: a multi-level analysis. *Health and Place*. 2012;18(4):796-804.
37. Kristjansson AL, Allegrante JP, Sigfusdottir ID. Perceived parental reactions to substance use among adolescent vapers compared with tobacco smokers and non-users in Iceland. *Public Health*. 2018;164:115-7.
38. Bray JH, Adams GJ, Getz JG, McQueen A. Individuation, peers, and adolescent alcohol use: a latent growth analysis. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 2003;71(3):553.
39. Hill J, Emery RE, Harden KP, Mendle J, Turkheimer E. Alcohol use in adolescent twins and affiliation with substance using peers. *Journal of Abnormal Child Psychology*. 2008;36(1):81-94.
40. Go M-H, Green Jr HD, Kennedy DP, Pollard M, Tucker JS. Peer influence and selection effects on adolescent smoking. *Drug and Alcohol Dependence*. 2010;109(1-3):239-42.
41. Hoffman BR, Monge PR, Chou C-P, Valente TW. Perceived peer influence and peer selection on adolescent smoking. *Addictive Behaviors*. 2007;32(8):1546-54.
42. Fite PJ, Colder CR, O'Connor RM. Childhood behavior problems and peer selection and socialization: Risk for adolescent alcohol use. *Addictive Behaviors*. 2006;31(8):1454-9.
43. Curran PJ, Stice E, Chassin L. The relation between adolescent alcohol use and peer alcohol use: a longitudinal random coefficients model. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 1997;65(1):130.
44. Bernburg JG, Thorlindsson T. Adolescent violence, social control, and the subculture of delinquency: Factors related to violent behavior and nonviolent delinquency. *Youth and Society*. 1999;30(4):445-60.
45. Zeijl E, Poel Yt, Bois-Reymond MD, Ravesloot J, Meulman JJ. The role of parents and peers in the leisure activities of young adolescents. *Journal of Leisure Research*. 2000;32(3):281-302.
46. Caldwell LL, Faulk M. Adolescent leisure from a developmental and prevention perspective. *Positive leisure science: Springer*; 2013. p. 41-60.
47. Mays D, DePadilla L, Thompson NJ, Kushner HI, Windle M. Sports participation and problem alcohol use: a multi-wave national sample of adolescents. *American Journal of Preventive Medicine*. 2010;38(5):491-8.
48. Moore JJ, Werch CEC. Sport and physical activity and substance use among adolescents. *Journal of Adolescent Health*. 2005;36(6): 486–493.
49. Thorlindsson T, Halldorsson V. Sport, and use of anabolic androgenic steroids among Icelandic high school students: a critical test of three perspectives. *Substance Abuse: Treatment, Prevention, and Policy*. 2010;5(1).

50. Kristjansson AL, Sigfúsdóttir ID. The role of parental support, parental monitoring, and time spent with parents in adolescent academic achievement in Iceland: a structural model of gender differences. *Scandinavian Journal of Educational Research*. 2009;53(5):481-96.
51. Sigfusdóttir ID, Asgeirsdóttir BB, Sigurdsson JF, Gudjonsson GH. Physical activity buffers the effects of family conflict on depressed mood: a study on adolescent girls and boys. *Journal of Adolescence*. 2011;34(5):895-902.
52. Gísladóttir TL, Matthíasdóttir A, Kristjánisdóttir H. The effect of adolescents' sports clubs participation on self-reported mental and physical conditions and future expectations. *Journal of Sports Science*. 2013;31(10):1139-45.
53. Mann MJ, Kristjansson AL, Sigfusdóttir ID, Smith ML. The role of community, family, peer, and school factors in group bullying: implications for school-based intervention. *Journal of School Health*. 2015;85(7):477-86.
54. Libuy N, Ibáñez C, Guajardo V, Araneda AM, Contreras L, Donoso P, et al. Adaptación e implementación del modelo de prevención de consumo de sustancias Planet Youth en Chile. *Revista Chilena de Neuro-Psiquiatría*. 2021;59(1):38-48.
55. Sigfúsdóttir ID, Thorlindsson T, Kristjánsson ÁL, Roe KM, Allegrante JP. Substance use prevention for adolescents: The Icelandic Model. *Health Promotion International*. 2009;24(1):16-25.
56. Hoare E, Thorisdóttir IE, Kristjansson AL, Sigfusdóttir ID, Hayward J, Allender S, et al. Lessons from Iceland: developing scalable and sustainable community approaches for the prevention of mental disorders in young Australians. *Mental Health and Prevention*. 2019;15.
57. Kristjansson AL, Mann MJ, Sigfusson J, Thorisdóttir IE, Allegrante JP, Sigfusdóttir ID. Implementing the Icelandic Model for preventing adolescent substance use. *Health Promotion Practice*. 2020;21(1):70-9.
58. Sundhedsstyrelsen. Om "Fælles om ungelivet" 2020 [Available from: <https://www.sst.dk/da/faellesomungelivet/Om-programmet>]
59. Hinrichsen C, Koushede VJ, Madsen KR, Nielsen L, Ahlmark NG, Santini ZI, et al. Implementing mental health promotion initiatives—process evaluation of the ABCs of mental health in Denmark. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2020;17(16):5819.

Bilag

Bilag 1: Søgestrengene i udvalgte databaser til identificering af litteratur

Nedenfor illustreres de anvendte søgestrengene i databaserne Embase og Scopus og antal hits (tabel 1) samt en selvstændig søgning i hver database, som udelukkende inkluderer den 'islandske model' som søgeord (tabel 2).

Tabel 1. Søgestrengene og antal hits i databaserne Embase og Scopus

	Embase	Scopus
Island/den islandske model	Iceland*	TITLE-ABS-KEY (iceland*)
	AND	AND
Unge	exp adolescent/ or adolescen*.mp. or teen* or youth* or student* or juvenile* or boy* or girl*	TITLE-ABS-KEY (adolescenc* OR teen* OR youth* OR student* OR juvenile* OR boy* OR girl*)
	AND	AND
Rusmiddelbrug	exp cigarette smoking/ or "cigarette smok*" .mp. or exp "tobacco use"/ or "tobacco use" .mp. or cigarette*.mp. or smoking.mp. or exp smoking/ or "tobacco dependence".mp. or exp tobacco dependence/ or exp "substance use"/ or substance*.mp. or hash*.mp. or alcohol.mp. or exp alcohol/ or snus.mp. or exp snus/ or "smokeless tobacco".mp. or exp smokeless tobacco/ or cannabis.mp. or exp cannabis/ or drug*.mp. or narcotic*.mp.)	TITLE-ABS-KEY ("cigarette smok*" OR "tobacco use" OR cigarette* OR smoking OR "tobacco dependence" OR substance* OR hash* OR alcohol OR snus OR "smokeless tobacco" OR cannabis OR drug* OR narcotic*)
	AND	AND
Begrænsninger	(danish or english or norwegian or swedish) and journal and yr="1990 –Current	(PUBYEAR > 1989) AND (LIMIT-TO (SRCTYPE , "j")) AND (LIMIT-TO (LANGUAGE , "English") OR LIMIT-TO (LANGUAGE , "Swedish") OR LIMIT-TO (LANGUAGE , "Norwegian") OR LIMIT-TO (LANGUAGE , "Danish"))
Resultater	304	331

Tabel 2. Selvstændig søgning på den islandske model i databaserne Embase og Scopus

	Embase	Scopus
Den islandske model	(iceland* adj1 model).mp.	TITLE-ABS-KEY (iceland* W/1 model)
	AND	AND
Begrænsninger	(danish or english or norwegian or swedish) and journal and yr="1990 –Current	(PUBYEAR > 1989) AND (LIMIT-TO (SRC- TYPE , "j")) AND (LIMIT-TO (LANGUAGE , "English") OR LIMIT-TO (LANGUAGE , "Swedish") OR LIMIT-TO (LANGUAGE , "Norwegian") OR LIMIT-TO (LANGUAGE , "Danish"))
Resultater	10	61